

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ**

MINOJSKÁ KULTÚRA

Diplomová práca

Študijný program: Stredoeurópska areálová kultúra

Školiace pracovisko: Katedra areálových kultúr

Školiteľ: Mgr. Ladislav Horník, PhD.

Nitra 2011

Bc. Eva Cigáňová

ČESTNÉ VYHLÁSENIE:

Čestne vyhlasujem, že som túto diplomovú prácu vypracovala samostatne a použila som len pramene a literatúru, ktoré citujem a uvádzam v priloženom zozname prameňov a literatúry.

V Nitre, dňa.....2011

POĎAKOVANIE:

Ďakujem Mgr. Ladislavovi Horníkovi, PhD. za odborné vedenie, pomoc a rady pri interpretácii prameňov, pri práci s literatúrou, ako aj pri koncipovaní tejto diplomovej práce.

ABSTRAKT

CIGÁŇOVÁ, Eva: Minojská kultúra [Diplomová práca] / Eva Cigáňová. – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií; Katedra areálových kultúr. -

Školiteľ: Mgr. Ladislav Horník, PhD. Nitra: FSS UKF, 2011

Cieľom našej diplomovej práce je priblížiť rozmanitosť a bohatosť minojskej kultúry a jej miesto v dejinách európskej i svetovej kultúry. V práci uvádzame chronológiu minojskej Kréty, pričom najvýznamnejším medzníkom jej vývoja je obdobie okolo roku 2000 pred n. l., kedy dochádza na tomto ostrove k zrodu prvej európskej civilizácie. Osobitú pozornosť venujeme britskému archeológovi Arthurovi Evansovi, nekorunovanému kráľovi egejskej archeológie. Jeho hlavným prínosom bolo odkrytie a následná periodizácia najvýznamnejšieho paláca v Knosse, zavedenie minojskej terminológie na poli vedeckom, ako aj rozlíšenie troch základných typov krétskeho písma. Charakteristické znaky hieroglyfického písma, krétskeho lineárneho písma A a krétsko - mykénskeho lineárneho písma B sú ďalšou časťou práce. V tejto súvislosti si všimame i záhadný disk z Faistu. Značná pozornosť patrí gréckej mytológii, ktorá je hodnotným odkazom pradávnej histórie Kréty. Prirodzene, snažíme sa poskytnúť čo najviac informácií o pôvode a bežnom živote Minojcov, o ich bohatom hospodárstve, sofistikovanej architektúre, kultivovanom umení či tajomnom náboženstve.

Kľúčové slová: Evans, Grécko, Kréta, kultúra, minojský, mýtus, písmo

ABSTRACT

CIGÁŇOVÁ, Eva: Minoan culture [Diploma work] / Eva Cigáňová. – Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Central European Studies; Department of Range cultures. -

Trainer: Mgr. Ladislav Horník, PhD. Nitra: FSŠ UKF, 2011

The point of our diploma work is to approximate the variety and richness of Minoan culture and its place in the European and world history of culture. The work presents the chronology of Minoan Crete; the most significant milestone in its development is the period around 2000 BC, when the first European civilization was born on this island. Special attention is given to British archeologist Arthur Evans, uncrowned king of Aegean archeology. His main contribution was to uncover and the following periodization of the most important palace in Knossos, the Minoan introduction to the field of scientific terminology, as well as the resolution of three basic types of Cretan script. Characteristics of hieroglyphic writing, the Cretan Linear A script and Crete – Mycenaean Linear B script are another part of the work. In this regard, we notice the mysterious disk of Faist. Considerable attention is dedicated to Greek mythology, which is valuable reference about ancient history of Crete. Naturally, we try to provide as much information about the origin of the Minoans and their everyday life, their rich economy, sophisticated architecture, cultured art and mysterious religion.

Key words: Evans, Greece, Crete, Culture, Minoan, myth, script

Obsah:

Úvod

1 MINOJSKÁ KRÉTA – KOLÍSKA GRÉCKYCH BÁJÍ.....	11
1. 1 Chronológia minojskej Kréty podľa A. Evansa a N. Platona.....	13
1. 2 Mýtus – labyrint krétskej minulosti.....	15
1. 2. 1 Zeus a jeho detstvo.....	16
1. 2. 2 Únos Európy.....	17
1. 2. 3 Minos a Poseidónov hnev.....	17
1. 2. 4 Teseus a Ariadnina niť.....	19
1. 2. 5 Daidalov a Ikarov útek z Kréty.....	21
2 SIR ARTHUR EVANS – „VEĽKÝ KOPÁČ Z KRÉTY“	23
2. 1 Rodinné zázemie, vzdelanie a počiatočné výskumy.....	23
2. 2 Odkrytie Knossu.....	25
2. 3 Kritika Evansovej reštaurátorskej činnosti.....	26
3 KRÉTSKE PÍSMÁ.....	28
3. 1 Vznik písma na ostrove.....	28
3. 2 Lineárne písmo A a lineárne písmo B.....	29
3. 2. 1 Rozlúštenie lineárneho písma B.....	31
3. 3 Záhadný disk z Faistu.....	33
3. 3. 1 Márne pokusy dešifrovať disk.....	34

4 TAJUPLNÁ CIVILIZÁCIA MINOJSKÝCH KRÉŤANOV.....	36
4. 1 Najstaršie osídlenia v neolite.....	36
4. 2 Skoré minojské obdobie.....	37
4. 3 Stredné minojské obdobie.....	38
4. 3. 1 Spoločenská štruktúra.....	40
4. 3. 2 Hospodárstvo.....	40
4. 3. 3 Architektúra.....	42
4. 3. 4 Umenie.....	47
4. 3. 5 Špecifické minojské odievanie.....	52
4. 3. 6 Náboženstvo.....	53
4. 4 Explózia na ostrove Théra.....	58
4. 5 Neskoré minojské obdobie.....	59

Záver

Zoznam použitej literatúry

Prílohy

Úvod

Grécko je krajina neobyčajných prírodných a kultúrnych krás. Je to krajina, ktorej členité pobrežie obmýva Stredozemné more, krajina obklopená stovkami malých či väčších ostrovov. Okolo roku 3000 pred n. l. obyvatelia Grécka nadobudli znalosti, vďaka ktorým vedeli, že zmiešaním medi a cínu vznikne bronz. Toto obdobie nazývame dobou bronzovou. Práve v tejto dobe prekvitá na Kréte, najväčšom gréckom ostrove, slávna minojská civilizácia. Zmienky o jej bohatej histórii nachádzame už v homérskych básňach, ale aj v dielach významných antických historikov, ako napr. u Herodota, Tukydidu a i. Hodnotným prameňom sú tiež grécke mýty, ktoré opisujú príbehy spojené s nezabudnuteľnými postavami, skrývajúcimi v sebe zlomky pravdivej histórie. Patria sem mýty o krásnej Európe a ľstivom Diovi, o krutom, ale spravodlivom kráľovi Minoovi, o jeho nevernej manželke Pasifae, o hroznej oblude Minotaurovi, o aténskom hrdinovi Teseovi a múdrej Ariadne, o najväčšom gréckom umelcovi a staviteľovi Daidalovi a jeho úbohom synovi Ikarovi.

Starovekí Gréci nikdy nezapochybovali o tom, že tieto príbehy sú pravdivé. Pre nich bola Kréta domovom mocného národa moreplavcov. No, relevantné dôkazy o tom, že sa na tomto ostrove skutočne vyvíjala veľkolepá námorná ríša, doložil až na prelome 19. a 20. storočia britský archeológ sir Arthur Evans.

Cieľom našej diplomovej práce je priblížiť rozmanitosť a bohatosť minojskej kultúry a jej miesto v dejinách európskej i svetovej kultúry. Prácu sme rozdelili do štyroch základných kapitol.

V prvej kapitole sa zaoberáme zväčša interpretáciou mýtických príbehov určitým spôsobom spätých s legendárnym kráľom Minoom. Kréta ako sídlo tohto mocného panovníka, poprípade panovníkov, ak berieme do úvahy teóriu, podľa ktorej je minos titulárne označenie, bola a je predmetom záujmu mnohých archeológov. Z nespočetného množstva pokusov o chronológiu pradávnej krétskej minulosti sa ujali hlavne dve, Evansova a Platonova, a tie sú taktiež súčasťou tejto časti práce.

Základ druhej kapitoly spočíva v dlhoročnej práci Arthura Evansa, ktorý vykopal najväčší minojský palác v Knosse a vypracoval hodnotnú terminológiu, ktorá je používaná dodnes. Evansov prínos pre egejskú archeológiu je tak obrovský, že si nepochybne zaslúži, minimálne v rámci tejto práce, podrobnejšiu charakteristiku. Popis jeho dôležitých životných momentov sme sa snažili uviesť v chronologickom poradí,

pričom sme nevynechali ani kritiku jeho reštaurátorskej činnosti na viacerých častiach knosskeho paláca.

Obsahom tretej kapitoly sú krétske písma. Evans rozlíšil tri typy písiem – hieroglyfické, krétske lineárne písmo A a krétsko – mykénske lineárne písmo B. Hlavne vďaka práci významného slovenského jazykovedca Viktora Krupu, uvádzame spoločné, ale i rozdielne znaky písiem, ich komplikovanosť a zložitosť. Do súčasnej doby sa podarilo dešifrovať len krétsko – mykénske lineárne písmo B a veľmi málo slov z lineárneho písma A. Pre nás neznámy zostáva aj obsah záhadného faistského disku, ktorého objaviteľom je taliansky archeológ L. Pernier.

V štvrtej kapitole sa venujeme vývinu minojskej civilizácie od neolitickej éry až do obdobia jej zániku. Samozrejme o pravej minojskej spoločnosti môžeme hovoriť zhruba od roku 2000 pred n. l. (stredné minojské obdobie), kedy dochádza k jej rozmachu a vzniku prvého európskeho štátu na krétskom ostrove. Z tohto obdobia sa zachovalo najviac archeologických dôkazov z rôznych oblastí minojského života a preto je v práci najviac rozpracované. Hmotné artefakty sa našli nielen v gigantickom Knosse, ale aj v iných krétskych palácoch, predovšetkým vo Faiste a Malii. Keďže vplyvná minojská spoločnosť udržiavala styky s viacerými krajinami a národmi, predmety krétskeho obchodu a remesla nachádzajú archeológovia aj mimo Kréty, hlavne v Egypte a v pevninovom Grécku. Svetový obdiv získala Kréta pozoruhodnými umeleckými pamiatkami – freskami, sochárstvom a polychrómovou keramikou.

Minojskú kultúru, ako tému na našu diplomovú prácu, sme si zvolili preto, lebo je jednou z najstarších a najvýznamnejších kultúr sveta. Už jej počiatkový vývin sa kryje s prvou egyptskou dynastiou a s klasickými sumerskými dynastiami. Prívlastok záhadná jej udelil pred mnohými rokmi umelecký historik Ernst Curtius. A záhadnou zostáva i dnes, v 21. storočí. Jej históriu sa pokúšajú objasniť viacerí vedci s pomocou archeológie, etnológie, antropológie, lingvistiky atď. Mnoho otázok bolo zodpovedaných, no oveľa viac ich zostáva stále nedoriešených. Akého pôvodu bol jej ľud? Kam až siahala moc je panovníkov? Patrila k otrokárskym štátom? Praktizovala ľudské obety? Akým spôsobom došlo k jej úplnému zániku?

1 Minojská Kréta – kolíska gréckych báji

Ako už vyplýva z názvu prvej kapitoly, hlavným centrom minojskej kultúry sa stala Kréta, bájný ostrov ležiaci vo východnom Stredomorí. Podľa gréckeho básnika Homéra bola Kréta „*bohatý a krásny ostrov, vyčnievajúci z tmavočerveného mora, husto obývaný a hrdiaci sa deväťdesiatimi mestami.*“¹ Vo viacerých bájach, eposoch a historických dielach starých Grékov, neodmysliteľnou súčasťou slávnej minulosti Kréty, je jej tajomný kráľ Minos, ktorý si podmanil pevninové Grécko a Atény mu platili daň. Minos a Kréta predstavujú starobylú civilizáciu Európy, ktorá je staršia ako mykénska. Je samostatnou svojbytnou kultúrou, ktorá dokonca Grécko v plnej miere ovplyvňovala. Minojská kultúra, prekvitajúca medzi rokmi 2000 až 1450 pred n. l., sa vyznačovala silným umeleckým potenciálom a výrazným náboženským cítením.² Zánik tejto vyspelej civilizácie bol postupný a končil sa príchodom morských národov.

V tejto súvislosti sa za dôležité historické pramene považujú eposy Ilias a Odysea, diela už spomínaného Homéra. Naplno ich využil nemecký objaviteľ Tróje Heinrich Schliemann, keď sa podľa Odysey plánoval pustiť do rozsiahleho prieskumu Kréty. Avšak nakoniec to bol anglický archeológ a historik Sir Arthur Evans, ktorý sa v rokoch 1900 – 1932 podieľal na archeologických výskumoch v Knosse, kde odhalil prvú civilizáciu na európskej pôde z doby bronzovej.³

Základné fakty

Obdobie vzniku minojskej civilizácie: Ide o čas mýtický, resp. dobu bronzovú. V kontexte rozvoja európskej civilizácie hrala jedinečnú úlohu severovýchodná časť Stredomoria – Egejská oblasť. Skladá sa z pevninového Grécka, západného pobrežia

¹ BINGHAMOVÁ, JANE - CHANDLEROVÁ, FIONA a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internet*. Bratislava: Perfekt, 2004, 400 s. ISBN 80-8046-268-2 (ďalej: BINGHAMOVÁ, J. – CHANDLEROVÁ, F. a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internet*. Bratislava: Perfekt, 2004) s. 148

² GELDARD, RICHARD G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004, 351 s. ISBN 80-7281-175-4 (ďalej: GELDARD, R. G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004) s. 22

³ ŠEFČÁKOVÁ, ALENA. Kolíska umu a umenia : Kréta – ostrov dávnych civilizácií. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, s. 2 - 3 (ďalej: ŠEFČÁKOVÁ, A. Kolíska umu a umenia : Kréta – ostrov dávnych civilizácií In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4) s. 2

Malej Ázie, Kréty, ostrovov v Egejskom mori a kultúrne sa k nej začleňuje aj ostrov Cyprus. Okolo roku 3000 pred n. l. sa do Egeidy dostáva znalosť výroby kovov, medi a neskôr bronz. Postupnosť tohto procesu bola pomalá, ale v polovici tretieho tisícročia sa kovová výroba zväčšila a na jeho konci "vkročila" Egejská oblasť do rozvinutej doby bronzovej. Bronzová kultúra sa nevyvíjala v celej oblasti rovnako. Delíme ju na tri miestne okruhy: kykladská kultúra, krétska, resp. minojská kultúra a heladská kultúra v pevninovom Grécku.⁴

Minojci - etnickú príslušnosť ani pôvod nositeľov minojskej kultúry zatiaľ nevieme presne určiť, pretože písomné doklady, ktoré po sebe zanechali, sa ešte nepodarilo správne rozlúštiť. Existuje však niekoľko teórií zaoberajúcich sa touto zložitou problematikou. V minulosti prevládala hypotéza, podľa ktorej Minojci boli potomkovia prvých ľudí, ktorí žili na Kréte v období asi 7000 rokov pred n. l., živilí sa zberom plodov a neskôr začali pestovať plodiny, chovať zvieratá, vyrábať a používať prvé nástroje. Túto tézu odborníci vyvrátili tvrdením, že prví osadníci nemali záujem sa tu natrvalo usadiť.⁵ Pravdepodobnejšia téza, ktorej autor je Arthur Evans, hovorí, že sú to prisťahovalci z Afriky. Egyptské dokumenty zase naznačujú, že v období IV. dynastie došlo v Egypte k nepokojom, ktoré mohli viesť k vysťahovalectvu, a teda Minojčania boli len utečencami.⁶ Niektorí bádatelia ich priradujú k vetve Chetitov, Grékov, či prapredkov Španielov. Nechýbajú ani prípady, keď v nich mnohí nachádzajú obyvateľov bájnej Atlantídy...⁷ Jediným pozitívom je, že máme aspoň akú takú predstavu o tom, ako približne vyzerali. Prameňom tohto poznania sa pre nás stáva výtvarné umenie. Na základe fresiek, ktoré sa dochovali, to boli ľudia menšej postavy (162 – 165 cm), pohybliví, štíhli v páse a mali tmavé vlasy i oči.⁸

Achájci – predchodcovia, resp. predkovia historických Grékov, prenikli najskôr do Malej Ázie a až potom do Grécka.⁹ V dobe, keď obsadili južný výbežok Balkánskeho

⁴ ZUBÁČKA, IDA. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, 177 s. ISBN 80-8050-207-2 (ďalej: ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998) s. 18

⁵ http://sk.wikipedia.org/wiki/Minojska_kultura [cit. 2010-20-11]

⁶ LEVI, PETER. *Svět starého Řecka*. Praha: Knižní klub, 1995, 240 s. ISBN 80-7176-214-8 (ďalej: LEVI, P. *Svět starého Řecka*. Praha: Knižní klub, 1995) s. 30

⁷ CHREN, SLAVOMÍR. *Ostrov Atlantis dýcha*. Bratislava: Natajoga, 1993, 146 s. ISBN 80-88725-00-3 (ďalej: CHREN, S. *Ostrov Atlantis dýcha*. Bratislava: Natajoga, 1993) s. 93

⁸ PRESSOVÁ, LUDWIKÁ. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, 260 s. (ďalej: PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978) s. 24

⁹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 18

polostrova, boli skutoční barbari a ich vpád spôsobil chaos. Až keď sa rozvinuli námorné kontakty, dokázali sa mnohému na Kréte priučiť.¹⁰ Okolo roku 1450 pred. n. l. si Achájski Krétu podrobili a prebudovali palác v Knosse. Tak došlo k stvoreniu civilizácie, v ktorej nastalo kríženie kultúr – pôvodné minojské tradície sa pomiešali s tradíciami mykénskymi. Na Kréte staré zvyklosti pretrvávali ešte vyše tristo rokov, ale ostrov bol už teritóriom mykénskej nadvlády.¹¹

Dórovia - „útočníci“ zo severu, ktorí vnikli do antického Grécka na začiatku 12. storočia pred n. l., zničili mykénsku civilizáciu a otvorili "temný vek" gréckych dejín. Usadili sa najskôr na Peloponéze a potom na ostrovoch Kréta, Mélos, Théra a na južnom pobreží Malej Ázie.¹² Keďže rozprávali príbuzným gréckym jazykom, ideologicky sa rýchlo prispôbili dávnej tradícii a začali sa vyhlasovať za Heraklových potomkov. Využili heraklovské príbehy o tom, že množstvo jeho synov Achájski vypudili z Peloponézu. Tak legitimizovali uchvátenie starého achájskeho územia.¹³ V Sparte a na Kréte využívali domorodé obyvateľstvo ako Helótov či otrokov, inde nastáva postupná asimilácia dobyvateľov a domorodcov.¹⁴ Dóri žili v patriarchálnom systéme, a v religióznej sfére ich príchod znamenal posilnenie indoeurópskeho boha hromu a postupné potlačenie vplyvu rôznych podôb starej pelagickkej bohyne plodnosti a úrody. V nasledujúcej archaickej aj klasickej dobe sa zmenil vzťah helénskej spoločnosti k ženám, namiesto kráľovien a kňažiek sa tu ocitli ako politicky bezprávná skupina obyvateľstva, ktorá nemala nielen politické, ale ani majetkové práva a musela byť pod ochranou mužov. Spoločnosť ovládaná mužmi ich navyše považovala za podozrivé a nebezpečné.¹⁵

¹⁰ *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977, 477 s. (ďalej: *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977) s. 12

¹¹ *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, 319 s. ISBN 80-88983-39-8 (ďalej: *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003) s. 75

¹² *Rodinná encyklopédia svetových dejín*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2000, 744 s. ISBN 80-88983-06-1 (ďalej: *Rodinná encyklopédia svetových dejín*. Bratislava: Reader's Digest Výber) s. 147

¹³ PETRÍK, IGOR. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, 280 s. ISBN 978-80-224-1018-2 (ďalej: PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008) s. 118

¹⁴ *Rodinná encyklopédia svetových dejín*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2000, s. 147

¹⁵ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 118

1. 1 Chronológia minojskej Kréty podľa A. Evansa a N. Platona

Východiskom pre chronológiu Kréty sa Evansovi stala stratigrafia, tzn. archeologické vrstvy Knossu. Ide o tzv. relatívne datovanie – relatívne preto, lebo sa opiera o princíp, čo

je mladšie a čo je staršie.¹⁶ Knossos je dlhoveké mesto, ktoré sa z neolitickej osady zmenilo po niekoľkých storočiach na stredisko mocného štátu doby bronzovej. Pri periodizácii vychádzal aj z vtedajšej výroby keramiky, ktorú posudzoval podľa výzdoby a štýlu, pričom prihliadal na jej súvis s príslušnými stavebnými fázami, ale aj na synchronizáciu s vrstvami Tróje a vzťah k vyspelým civilizáciám Blízkeho východu a Egypta.¹⁷

Arthur Evans rozdelil bronzovú dobu na Kréte na tri hlavné periódy, ktoré ďalej delí na tri podperiódy nasledovne :

1. Skoré minojské obdobie (3000 – 2100 pred n. l.):	I. 3000 – 2800
	II. 2800 – 2400
	III. 2400 – 2100
2. Stredné minojské obdobie (2100 – 1580 pred n. l.):	I. 2100 - 1900
	II. 1900 – 1750
	III. 1750 – 1580
3. Neskoré minojské obdobie (1580 – 1200 pred n. l.):	I. 1580 – 1450
	II. 1450 – 1400
	III. 1400 – 1200 ¹⁸

Toto Evansovo delenie sa používa dodnes, ale má jeden nedostatok, a to ten, že bolo vypracované len pre lokalitu Knossos a pre ďalšie územné časti ostrova, žiaľ, nepostačuje.

Takmer každá nájdená lokalita prináša viacero špecifických vývojových znakov, ktoré nachádzajú odraz v niektorých osobitostiach náplne materiálnej kultúry. S nimi súvisia určité problémy a nejednotné názory na periodizáciu a chronológiu bronzovej

¹⁶ HULÍNEK, DRAHOSLAV. Ako sa žilo minojským Kréťanom. In: *Historická revue*. 2008, roč. 19, č. 7-8, 18 – 27 s. (ďalej: HULÍNEK, D. Ako sa žilo minojským Kréťanom. In: *Historická revue*. 2008, roč. 19, č. 7- 8) s. 18

¹⁷ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 15

¹⁸ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 20

doby na Kréte, ktorých riešenie patrí medzi základné úlohy egejskej archeológie.¹⁹ Existuje značné množstvo chronologických schém s celým radom zmien. Za nevyhnutné považujeme uviesť univerzálnu chronológiu Nicholasa Platona, ktorá je v súčasnosti rozšírená tak medzi odbornou, ako aj laickou verejnosťou. Vytvoril ju v 60. rokoch 20. storočia a jej základom je stavebný rozvoj nádherných minojských palácov, nachádzajúcich sa nielen v Knosse, ale aj v Malii, Faiste, v nálezisku Kato Zakros a inde.²⁰

N. Platon rozlišuje :

1. Neolit	6000 – 2600 pred n. l.
2. Predpalácové obdobie	2600 – 1900 pred n. l.
3. Obdobie starých palácov	1900 – 1700 pred n. l.
4. Obdobie nových palácov	1700 – 1450 pred n. l.
5. Popalácové obdobie	1450 – 1100 pred n. l. ²¹

1. 2 Mýtus – labyrint krétskej minulosti

S Krétou sa spájajú základy najstarších európskych príbehov. Archeológovia v 19. storočí s prekvapením zistili, že tieto príbehy, ktoré boli dovtedy považované iba za rozprávky, majú reálne jadro. A tak mýtus, ako ukazovateľ dejinných udalostí sa stal prostriedkom k znovuobjaveniu dávno zaniknutých civilizácií. Vďaka nemu dnes máme možnosť poznať i kultúru minojskú. Na základe tohto sme sa rozhodli venovať prvú kapitolu našej diplomovej práce, interpretácii krétskych príbehov. Ešte predtým však považujeme za potrebné v krátkosti charakterizovať podstatu slova mýtus.

Mýtos je grécke slovo, ktoré pôvodne znamenalo slovo, niečo povedané, ale prekladalo sa aj ako povest' od slova povedať. Rimania ho neskôr prevzali a dali mu latinskú koncovku – us. Podobne sa polatinčili mnohé mená objavujúce sa v mýtoch (napr. Tantalos – Tantalus).²²

¹⁹ NOVOTNÁ, MÁRIA. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, 112 s. (ďalej: NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983) s. 8

²⁰ HULÍNEK, D. Ako sa žilo minojským Kréťanom. In: *Historická revue*. 2008, roč. 19, č. 7-8, s. 18

²¹ ŠEFČÁKOVÁ, A. Kolíska umu a umenia : Kréta – ostrov dávnych civilizácií. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, s. 2

²² DOMMERMUTH – GUDRICH, GEROLD. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004, 311 s. ISBN 80-7145-863-5 (ďalej: DOMMERMUTH – GUDRICH, G. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004) s. 9

Mýtus je jednak rozprávanie o kultúre, jednak univerzálna dráma zaoberajúca sa postavením človeka vo svete. Mýty vysvetľujú históriu národov, kmeňov i jednotlivcov v ich vlastných zápasoch o poznanie a pochopenie osudu a zmyslu života.²³ Mýtus sa zakladá na ústnom podaní, z čoho vyplýva, prečo je nezriedka nejasný a rozporuplný. Ľudia rozprávajú príbehy, príbehy sa šíria ďalej a pritom sa menia. Hoci sa mýty vyskytujú vo viacerých verziách, vždy sa vyznačujú rovnakými motívami a slovnými zvratmi. Apollodorus, grécky učenec, ktorému sa pripisuje mytologická príručka z rímskeho obdobia, zhromažďoval všetky miestne podania a rozličné písomné pramene mýtov. Pri jednotlivých variantoch však zakaždým iba rezignovane konštatoval: „*Jedni hovoria...druhí hovoria...*“²⁴

Medzi mýty, ktoré si rozprávali už starí Gréci, patria báje spojené s Knossom k tým najúchvatnejším. Sú medzi nimi príbehy o Diovi, vládcovi bohov, o Minoovi, bájnom kňazovi-kráľovi, o jeho manželke Pasifae, o Minotaurovi, o umelcovi Daidalovi a jeho nešťastnom synovi Ikarovi a taktiež o Teseovi a pôvabnej Ariadne. V rámci tejto práce uvedieme vždy najznámejšiu verziu mýtu. Neexistuje jediná správna verzia mýtu.

1. 2. 1 Zeus a jeho detstvo

Na ostrove Kréta narodil sa Zeus, syn Titána Krona a jeho manželky Rey. V celom gréckom svete pokladali Dia za pána bohov a ľudí. Toto postavenie si získal bezpochyby v mykénskom období, keď odsunul na druhé miesto veľkú bohyňu, ktorú predtým uctievali Kréťania.²⁵

Rea svojho syna porodila tajne, aby ho zachránila pred Kronom, ktorý jej vždy každé dieťa vzal a z obavy pred jeho prípadnou vzburou ho zhltol. Kronovi potom odovzdala dlhý kameň zabalený do plienok a Zeus tak unikol osudu svojich starších súrodencov Hestie, Demetry, Héry, Háda a Poseidóna. Dia sa na Kréte ujali nymfy Adrasteia a Idaia, krmili ho mliekom božskej kozy Amaltheie a včelím medom. Pred nebezpečenstvom ho strážili horskí démoni Kureti. Keď sa rozplakal, búchali mečmi na štíty a robili taký hurhaj, že ho Kronos nepočul. Zeus tak spokojne rástol a silnel, a keď dospel, urobil presne to, čoho sa Kronos obával. Povstal proti nemu, prinútil ho vyvrátiť

²³ GELDARD, R. G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004, s. 121

²⁴ DOMMERMUTH – GUDRICH, G. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004, s. 11

²⁵ *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977, s. 467

prehltnutých súrodencov, ktorí žili ako božské bytosti v Kronových útrobach i naďalej, a pustil sa sním do boja. Po desaťročnom neútočnom boji Kronos podľahol a Zeus ho aj s ostatnými porazenými Titánmi zvrhol do Tartaru. Následne sa vyhlásil za vládcu všetkého, čo existovalo a malo existovať, a jeho hlavným sídlom sa stal končiar vrchu Olympu v Thessalii. Jeho manželkou sa stala jeho sestra Héra, ochrankyňa manželstva.²⁶ To svoje si však veľmi neustrážila, pretože Zeus bol veľký záletník a stýkal sa s inými ženami. Z nich najdôležitejšia pre krétsku históriu bola krásna Európa.

1. 2. 2 Únos Európy

Pôvabná Európa bola dcéra kráľa Agenora a jeho manželky Telefassy. Na začiatku tohto príbehu stojí sen. Jednej noci sa mladej fenickej princeznej prisnilo, že ju navštívili dve bohyne. Jedna predstavovala jej vlasť Áziu a druhá zem za morom, ktorá ešte nemala meno. Ázia v tomto zápase podľahla a musela ju vydať víťaznej súperke. Netrvalo dlho a význam sna pochopila.²⁷

Keď sa raz prechádzala so svojimi družkami po lúke, prefikáný Zeus sa premenil na nádherného bieleho býka s rohmi podobnými drahokamom a majestátnou hlavou. Krása a miernosť býka zlákali Európu k tomu, aby si sadla na jeho chrbát. Hneď ako na neho vyliezla, rozbehol sa k moru a uniesol ju na ďalekú Krétu, kde ju ponechal samu a ustráchanú na pobreží. Onedlho sa však objavil znovu, tentokrát ako urastený cudzinec, a urobil z nej svoju ženu.²⁸ Zo spojenia Dia a princeznej Európy sa narodili traja synovia: Minos, ktorý sa stal neskôr knosským kráľom, Sarpedón, ktorý sa stal kráľom v Lykii, a Radamantys, ktorý sa viac ako kráľovskou hodnosťou preslávil múdrosťou a spravodlivosťou. Zeus sa o svoju milenkú náležite postaral, vydal ju za krétskeho kráľa Asteriona a postaral sa aj o to, aby jej meno neupadlo do zabudnutia. Dostala ho nová pevnina Európa.

Mýtus o Európe je nepochybne veľmi starý a prešiel mnohými premenami. V našom povedomí žije vo forme, ktorú mu dal v 2. storočí pred n. l. hellenistický básnik Moschos a po ňom rímsky Ovidius.²⁹

²⁶ ZAMAROVSKÝ, VOJTECH. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, 468 s. ISBN 80-8046-098-1 (ďalej: ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998) s. 474 - 477

²⁷ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 137

²⁸ GELDARD, R. G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004, s. 121

²⁹ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 137

1. 2. 3 Minos a Poseidónov hnev

Krétsky kráľ Minos, syn Dia a Európy, vďačil za svoj trón bohovi Poseidónovi. V snahe presvedčiť svojich rivalov o tom, že trón mu patrí pre jeho božský pôvod, Minos tvrdil, že Poseidón mu splní všetky želania, a modlil sa k bohu, aby mu zoslal býka, ktorého sľúbil na počesť boha obetovať. Keď potom Poseidón nechal vystúpiť z mora posvätného bieleho býka, kráľ svoj sľub nesplnil. Minos bol tak uchvátený jeho krásou, že ho poslal k vlastnému stádu a namiesto neho obetoval menej hodnotné zviera, čím vyvolal Poseidónov hnev.³⁰ Neskôr, keď sa Minos oženil s krásnou Pasifaou, dcérou boha slnka Héliá a nymfy Kréty Perséis, vládca mora spôsobil, že sa zamilovala do tohto nebeského býka. Kráľovná, ktorá už predtým kráľovi porodila tri deti, Ariadnu, Faidru a Androgea, nedokázala svoju zvrátenú vášeň ovládnuť, a preto poprosila o pomoc Daidala (najväčší inžinier, staviteľ a vynálezca dávneho žijúci vo vyhnanstve v Knosse). Daidalos vybudoval drevenú kravu, natiahol na ňu pravú kravskú kožu a Pasifae si do tejto konštrukcie vliezla. Napodobenina bola tak dokonalá, že Poseidónovho býka zmiatla a došlo k spojeniu s Minoovou manželkou.³¹ Z tohto zväzku vzišiel Minotaurus, netvor s ľudským telom a býčou hlavou. Zahanbený Minos nevernú manželku exemplárne potrestal, ale nad Minotaurom, ktorý za matkinu vinu nemohol sa zľutoval a nechal ho nažive. Prikázal Daidalovi postaviť labyrint, v ktorom Minotaura uväznil, a tak ochránil občanov Kréty pred jeho pustošením.³²

Starovek považoval mnohých hrdinov svojich mýtov za historické osobnosti. V prípade Minoa boli však aj najkritickejší dejepisci presvedčení, že skutočne existoval, že bol mocným kráľom na Kréte a že sídlil vo výstavnom paláci v Knosse. Grécky historik Tukydidés, autor diela Dejiny peloponézskej vojny, sa zmieňuje o Minoovi takto : „*Minos bol prvý, pokiaľ z podania vieme, čo mal loďstvo. Ovládal väčšinu terajšieho Hellénskeho mora, panoval nad Kykladskými ostrovmi a väčšinu z nich prvý osídlil....More hľadel celou silou očistiť od pirátov, aby mal väčšie príjmy.*“³³ Približne rovnaký názor na Krétu a Minoa má i Herodotos. Pri opise Károv poznamenáva:

³⁰ *Záhady okolo nás*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 1999, 336 s. ISBN 80-88983-00-2 (ďalej: *Záhady okolo nás*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 1999) s. 34

³¹ GEISS, HEINZ. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, 120 s. (ďalej: GEISS, H. *Staroveký Knossos*, Praha: Vyšehrad, 1985) s. 102

³² FAGAN, BRIAN M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, 304 s. ISBN 80-7145- 658-6 (ďalej: FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002) s. 49

³³ ZAMAROVSKÝ, VOJTECH. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, 645 s. (ďalej: ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974) s. 96

„Károvia sa presťahovali z ostrovov na pevninu. Za starodávna boli totiž pod nadvládou Minoovou, boli vtedy nazývaní Lelegovia a sídlili na ostrovoch, neodvádzali žiadneho poplatku....kedykoľvek však o to Minos požiadal, museli mu dodať mužstvo pre lode. Keďže si potom Minos podrobil veľkú časť sveta a šťastie vojnové mu prialo, bol tiež národ kársky v tej dobe najslávnejší zo všetkých národov.“³⁴ Pod ochranou vojnového loďstva viedol Minos rozsiahly zahraničný obchod, ktorý prinášal Kréte bohatstvo a blahobyť. Bol známy aj ako znamenitý zákonodarca. Verilo sa, že zákony, ktoré zaviedol, pochádzajú priamo od Dia, s ktorým sa Minos stretával v jaskyni na hore Dikte, aby tam od svojho božského otca načerpal múdrosť. Vďaka múdrosti a spravodlivosti vykonával po smrti funkciu sudcu v podsvetí.³⁵

Za zmienku stojí domnienka, podľa ktorej Minos nemusí znamenať len meno kráľa z báje, ale podľa viacerých odborníkov toto slovo mohlo byť titulom všetkých kráľov na Kréte, podobne ako egyptské slovo faraón.³⁶

1. 2. 4 Teseus a Ariadnina niť

Teseus sa narodil na vidieku, v dedine Troizen. Jeho údajným otcom bol pozemský kráľ Atén Aigeus, ale tiež sa traduje, že biologickým otcom Tesea mohol byť boh Poseidón. Jeho matka Aitra bola podľa niektorých autorov Aigeovou manželkou, podľa iných len milenkou.³⁷ Potom ako Teseus dospel, a stal sa z neho odvážny a zdatný muž, vydal sa na cestu z rodného Troizénu do Atén za otcom, aby sa prihlásil k nároku na následníctvo trónu. Po ceste vykonal mnoho hrdinských činov, zabil niekoľko lúpežníkov, ktorí hubili nešťastných pocesťných na Korinte a v Atike. Po šťastnom zvitani s otcom mu Teseus pomohol zbaviť sa brata Pallanta a jeho prívržencov, ktorí chceli ovládnuť Atény.³⁸

Ešte pred Teseovým narodením Aténčania prehrali vojnu s krétskym kráľom Minoom. Ten na nich v hneve a žiali za smrť svojho milovaného syna Androgea uvrhol krutú daň. Aténsky kráľ Aigeus nevedel ešte v čase, keď začal vládnuť, premôcť zlosť z víťazstva Androgea na aténskych hrách a svoju nevôľu vyjadril tak, že ho zabil. Zato

³⁴ SERGEJEV, V. S. *Dějiny starověkého Řecka*. Praha: Rovnost. 1952, 525 s., s. 75

³⁵ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 13

³⁶ BINGHAMOVÁ, J. - CHANDLEROVÁ, F. a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internet*. Bratislava: Perfekt, 2004, s. 153

³⁷ FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 48

³⁸ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 44

sa muselo každý rok (v niektorých verziách mýtu raz za deväť rokov) obetovať sedem mladých Aténčanov a sedem panien krétskej oblude Minotaurovi, ktorého Minos ukrýval v knosskom labyrinte. Bola to taká zložitá budova, že kto sa raz do nej dostal, už nikdy nenašiel východ. Od dane, ako sa verilo, mohla Atény oslobodiť len Minotaurova smrť.³⁹

Opäť nadišiel čas odovzdať ľudskú daň. Theseus v presvedčení, že by mohol poraziť Minotaura a ukončiť tak desivé obetovanie, dobrovoľne sa pridal k vybraným obetiam. Kráľ Aigeus sa pokúšal svojho syna od tohto odradiť, ale nakoniec súhlasil s jednou podmienkou: ak bude Teseovo stretnutie s netvorom a návrat z bludiska úspešné, pred svojím triumfálnym návratom do Atén musí na krétskej lodi vymeniť čierne plachty za biele. To bude signál pre jeho otca, že Theseus ostal nažive.⁴⁰

Keď loď pristála na Kréte, odviekli Tesea s ostatnými mládeňcami a dievčatami do paláca. Tam sa do neho okamžite zamilovala Ariadna, dcéra kráľa Minoa. Prisľúbila mu pomoc a sľub aj splnila. Tajne mu priniesla dva dary: čarovný meč a kľbko hodvábnych nití. Theseus priviazal niť pri vchode labyrintu a postupne ju odvíjal. Hlboko vnútri bludiska narazil na Minotaura a s celou silou mu vrazil meč do hrudi. Potom sa pomocou vlákna dostal von z labyrintu a spolu s Ariadnou z Kréty utiekli.⁴¹

Theseus sa pri návrate do Atén zastavil na ostrove Naxos, aby sa zásobil vodou a osviežil krátkym spánkom. Ráno potom pokračoval v plavbe, no bez Ariadny. Zjavil sa jej totiž vo sne boh Dionýzos a rozkázal jej, aby ostala na ostrove, pretože sa s ňou chce oženiť.⁴²

Návrat mladého hrdinu do Atén sa končí tragicky. Zo smútku, že musel opustiť Ariadnu, zabudol vymeniť čierne plachty za biele. Starý kráľ Aigeus sa nazdával, že jeho syn je mŕtvu, v žiali skočil zo strmého útesu a vo vlnách našiel smrť. More sa stalo jeho hrobom a odvtedy sa nazýva Egejské.

Po Aigeovej smrti sa stal Theseus aténskym kráľom. Vládal múdro a spravodlivo. Presadil, že množstvo atických dedín sa už nespravovalo formou samostatných obcí, ale uznali za centrum svojej vlasti mesto Atény.⁴³ Podľa Aténčanov položil dokonca základy aténskej demokracie. Slovom Plutarcha, usiloval sa o to : „aby nevládol kráľ,

³⁹ CHREN, S. *Ostrov Atlantis dýcha*. Bratislava: Natajoga, 1993, s. 76

⁴⁰ FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 49

⁴¹ DOMMERMUTH – GUDRICH, G. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004, s. 158

⁴² ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 450 – 451

⁴³ DOMMERMUTH – GUDRICH, G. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004, s. 160

ale ľud, a on sám aby bol len vojvodcom a strážcom zákonov, ináč majú byť všetci slobodní."⁴⁴

Zaujímavosťou je, že podľa legendy si neskôr zobral za manželku druhú Minoovu dcéru Faidru. A Ariadna? Skutočne sa stala Dionýzovou manželkou, ale toto manželstvo nebolo šťastné. Keď sa žena vydá za muža z vyššieho rodu, dostane spravidla pána, a nie manžela. Tak dlho sa trápila žiaľom za Teseom, až sa nad ňou zmilovala bohyňa Artemis a zastrelila ju šípom.

Mýtus o Ariadne je prvý známy príbeh o tragickom údele milujúcej ženy vo svetovej literatúre, a keďže jeho os tvorí vnútorný zápas medzi láskou a povinnosťou, medzi možnosťou dosiahnuť šťastie a nevyhnutnosťou vzdať sa šťastia, neustále vábi umelcov.⁴⁵

1. 2. 5 Daidalos a Ikarov útek z Kréty

Daidalos bol podľa viacerých prameňov synom aténskeho umelca Eupalama a otcom Ikara. Do Minoových služieb vstúpil potom, ako musel pre vraždu svojho synovca Talosa uniknúť z Atén. Krétskemu kráľovi prišlo vhod, že mohol využiť služby jedného z najučenejších mužov staroveku. Daidalos mu slúžil oddane, začo sa mu kráľ odvdáčoval štedrosťou. Všetko bolo ideálne, až do príhody s Minoovou manželkou Pasifaeou, ktorej sa po dobrodružstve s božským býkom narodil už viackrát spomínaný Minotauros. Daidalos potom na Minoov príkaz vybudoval labyrint, v ktorom kráľ obludu ukryl.⁴⁶ Minos bol s touto stavbou náramne spokojný, kráľovsky ho odmenil a dal mu nové úlohy a po nich zas ďalšie a ďalšie. Napokon mu navrhol, aby sa na Kréte trvalo usadil. Daidalos však nesúhlasil, a tak mu Minos zakázal opustiť Krétu. Rovnaký zákaz samozrejme platil aj pre jeho syna Ikara. Zrejme sa obával, aby tajomstvo stavby neprezradili, alebo nepostavili podobný div sveta inde. Daidalos sa preto rozhodol, že s Ikarom ujde. Po mori to nebolo možné, lebo ho strážila Minoova flotila, a tak mu ostala voľná len cesta vzduchom. Zostrojil z vtáčích pier dva páry krídel a pripevnil ich sebe i Ikarovi na ruky.⁴⁷ Ešte predtým ako sa vydali na cestu, povedal synovi : „*Neleť príliš vysoko, lebo slnko ti roztopí včelí vosk na krídlach a opadá ti perie. Neleť ani príízko,*

⁴⁴ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 454

⁴⁵ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 71 – 72

⁴⁶ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Daidalos> [cit. 2010-09-10]

⁴⁷ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 301

aby ti perute nezmáčali morské vlny. Kridla by oťaželi a stiahli by ťa do hĺbín." Ikarovi sa let natoľko páčil, že zabudol na otcovu radu. Let sa mu stal osudným, zrútil sa do mora a zahynul. Daidalovi sa podarilo doletieť až na Sicíliu, kde sa dostal pod ochranu kráľa Kokala. Minos sa však o Daidalovom sicílskom útočisku dozvedel a požiadal Kokala, aby mu ho vydal naspäť. Kokalos odpovedal vyhýbavo, a tak Minos zmobilizoval loďstvo a vypravil sa na Sicíliu osobne. Daidalos nato požiadal vystrašeného Kokala, aby mu dal voľnú ruku. Do kráľovskej kúpeľne obratne zaviedol tajné potrubie, zakúril pod kotol, a keď sa išiel večer Minos podľa svojho zvyku okúpať, pustil na neho vriacu vodu. Kokalos vraždu krétskeho kráľa utajil a vystrojil mu naoko veľmi skrúšený veľkolepý pohreb. Aténčania sa však o Daidalovom čine dozvedeli a z vďačnosti za to, že ich zbavil úhlavného nepriateľa, udelili mu milosť. Daidalos sa potom vrátil do rodného mesta a v ňom tiež po mnohých rokoch pokojne zomrel.⁴⁸

Daidalos je v gréckej mytológii najväčší stavitel', vynálezca a maliar. Starí Gréci ho uctievali aj za to, že vytvoril prvé sochy. Archeológovia toto tvrdenie neuznávajú, lebo nemá nijaký podklad. Napriek tomu existuje termín daidalovský sochársky štýl (7. storočie): je to štýl trochu tvrdý a strohý, zvyrazňujúci neraz nesúmernosť tváre a v úsilí o expresívnosť zobrazuje oči aj ústa nepomerne predĺžené. Daidalos stelesňuje atribút praktickej inteligencie a remeselníckej zručnosti.⁴⁹

Mýtus o Daidalovi a Ikarovi poukazuje na určité pozoruhodné súvislosti. Okrem morálneho poučenia (nelietaj vysoko) je tam zaujímavá Sicília (asi najbližšie miesto mimo mocenský vplyv Kréty) a fakt, že knosský labyrint mal svoje tajomstvá.⁵⁰

Týmto príbehom uzatvárame cyklus príhod spojených s kráľom Minoom, ktorý sa po celé tisícročia ubránil zabudnutiu a v umeleckých dielach dokázal prežiť až do dnešných čias.

⁴⁸ ZAMAROVSKÝ, V. *Bohovia a hrdinovia antických bájí*. Bratislava: Perfekt, 1998, s. 101

⁴⁹ *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977, s. 83

⁵⁰ <http://kreta.rovnou.cz/sk/mytologia.html> [cit. 2010-23-10]

2 Sir Arthur Evans - "veľký kopáč z Kréty"

„Knossos, zaliaty mihotavým egejským svetlom, stál na samom počiatku rozkvetu európskej civilizácie. Po jeho nespočetných nádvoiriach sa niesol smiech. A potom nastalo ticho – ticho také absolútne, že sa staroveká Kréta na mnoho storočí stala len mýtom.“⁵¹

Všetci si mysleli, že kvetnaté povesti mali ostrovu Kréta dodať len exotické čaro. Naozaj všetci? Nie, Arthur Evans mal iný názor. Na začiatku 20. storočia tento britský archeológ, ktorý viedol na Kréte rozsiahli výskum, dokázal, že legenda sa zakladá na pravde, a že na tomto ostrove bola naozaj neobyčajne vyspelá kultúra. Na pamiatku kráľa Minoa ju Evans nazval minojská.⁵² Vybudoval základy jej trojstupňovej chronológie a terminológiu, ktorá sa používa doposiaľ. Jeho snaha o rekonštrukciu Knossu je však diskutabilná.⁵³

2. 1 Rodinné zázemie, vzdelanie a počiatkové výskumy

Narodil sa roku 1851 v Nash Mills v Herfordshire a pochádzal z bohatej priemyselnickej rodiny. Jeho otec sir John Evans (1823 – 1908) bol uznávaný geológ a zberateľ pamiatok z doby kamennej. Jeho matka sa volala Harriet Ann Dickinsonová.⁵⁴ Študoval v Harrowe, v Oxforde a nejaký čas aj na univerzite v Göttingene. Spočiatku ho najviac lákala antropológia. V rokoch 1873 – 1874 cestoval po Fínsku a Laponsku a následne podnikol cestu i na južný Balkán. Keď sa na Balkáne stretol so stopami po Keltoch, prebudil sa v ňom záujem o archeológiu. Neskôr sa preorientoval na numizmatiku. Štúdiom mincí sa zaoberal aj v Bosne.⁵⁵ Keď roku 1875 vypuklo v Bosne a Hercegovine povstanie, stal sa vojenským korešpondentom Manchester Guardianu. Obľúbil si južných Slovanov a podporoval ich v boji za slobodu.⁵⁶ V roku 1878 sa oženil s Margaretou Freemanovou, dcérou oxfordského historika Edwarda Augustusa Freemana (1823-1892). V tom istom roku navštívil výstavu pamiatok z Tróje, ktorú

⁵¹ BINGHAMOVÁ, J. - CHANDLEROVÁ, F. a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internet*. Bratislava: Perfekt, 2004, s. 148

⁵² *Záhady okolo nás*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 1999, s. 32

⁵³ http://sk.wikipedia.org/wiki/Arthur_John_Evans [cit. 2010-29-10]

⁵⁴ <http://www.dictionarhofarthistorians.org/evansa.htm> [cit. 2010-29-10]

⁵⁵ CERAM, C. W. *Oživená minulosť*. Praha: Orbis, 1972, 349 s. (ďalej: CERAM, C. W. *Oživená minulosť*. Praha: Orbis, 1972) s. 63 – 64

⁵⁶ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 106

zorganizoval v Londýne Heinrich Schliemann. Keď sa v roku 1881 rakúske úrady dozvedeli, že sa Evans angažuje v prospech hnutia slovanských nacionalistov, zatkli ho ako "ruského špióna" a neskôr ho deportovali z krajiny ako "nežiadúceho cudzinca".⁵⁷ V roku 1883 uskutočnil spolu s manželkou cestu do Grécka a stretli sa pritom s manželmi Schliemannovými. Po dlhých hodinách spoločných diskusií a prehliadok nájdených predmetov, ale i návštevy Mykén, Tyrinsu, sa v ňom začala prebúdať túžba k poznávaniu oveľa starobylejšieho sveta, ako bolo antické Grécko.⁵⁸ Vrátil sa do Oxfordu a v roku 1884 nastúpil na miesto kustóda v Ashmoleanovom múzeu. Múzeum bolo v čase jeho príchodu mimoriadne zanedbané, budova chátrala, ale cieľavedomý Evans si zaumienil, že z neho urobí ústredné oxfordské múzeum umenia a archeológie. A to, čo si predsavzal aj splnil, múzeum vyzdvihol na špičkovú úroveň. V tomto období sa stal zakladajúcim členom British School v Aténach.⁵⁹ Nadalej sa venoval cestovaniu a výskumom doma i v zahraničí, v Grécku, na Kypre, Sicílii i na západnom, severnom a východnom čiernomorskom pobreží. V roku 1890 mu akýsi obchodník so starožitnosťami ponúkol štvorhranné kamenné pečatidlo, pochádzajúce údajne zo Sparty. Bolo pokryté vyrytými znakmi, ktoré zrejme patrili k nejakému druhu hieroglyfického písma. V roku 1893, po smrti jeho milovanej manželky, Evans odchádza do Atén, pretože sa tam našli pečatidlá podobného typu, ako bolo to prvé. Už vtedy mu bolo jasné, že jeho karneolové pečatidlo v žiadnom prípade nemôže pochádzať zo Sparty. V tom istom roku sa pri pátraní po ich pôvode dostal na Krétu, kde sa mu podarilo získať veľké množstvo ďalších pečatných kameňov s vyrytými písomnými znakmi.⁶⁰ Inšpiráciu pritom prevzal z diela talianskeho filológa a epigrafika Federika Halbherra, ktorý v roku 1884 prehľadával ostrov pri pátraní po nápisochoch.⁶¹ Kamene mali guľatú alebo oválnu podobu, spravidla sa na nich nachádzala dierka, aby sa mohli zavesiť na krk alebo omotať okolo zápästia. Ten, kto bol ich majiteľom, mohol ich podľa potreby otláčiť do vhodného materiálu (napr. hrnčiarska hmota), mali teda pôvodne výrobný alebo vlastnícky charakter.⁶² Získať pečatidlá, ale nebolo pre Evansa jednoduché, pretože v dobe, v ktorej žil, im majitelia pripisovali zázračnú moc a

⁵⁷ CERAM, C. W. *Oživená minulosť*. Praha: Orbis, 1972, s. 64

⁵⁸ <http://www.ingema.net/in2001/clanek.php?id=182> [cit. 2010-29-10]

⁵⁹ <http://www.dictionarofarthistorians.org/evansa.htm> [cit. 2010-29-10]

⁶⁰ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 11 – 12

⁶¹ MAGGI, STEFANO - TROSOVÁ, CRISTINA. *Poklady starovekého Řecka*. Bratislava: Ikar, 2004, 608 s., s. 560

⁶² BARTONĚK, ANTONÍN. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, 322 s. (ďalej: BARTONĚK, A. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969) s. 25

nechceli sa ich vzdať. Miestni obyvatelia im dali názov "mliečne kamene", lebo vraj pomáhali dojčiacim matkám zachovávať dostatok materského mlieka.

Spočiatku Evans myslel, že len nazbiera zásobu "mliečnych kameňov", potom však neodolal. Tak sa zahĺbil do štúdia krétskej histórie, že tu napokon pobudol vyše tridsať rokov.⁶³

2. 2 Odkrytie Knossu

Sir Arthur Evans býva často nesprávne považovaný za objaviteľa paláca v Knosse. V skutočnosti boli prvé fragmenty paláca objavené roku 1877 amatérskym archeológom Minosom Kalokairinosom na vyvýšenine Kefala. Tento kandijský rodák a španielsky konzul odkryl niekoľko palácových skladísk. V nich sa našla celá rada veľkých nádob z pálenej hliny, ktoré slúžili na zásoby (tzv. pithoi) a k tomu jedna popísaná tabuľka. Keďže Kréta bola vtedy pod správou Turecka, všetky práce boli zastavené. O tri roky neskôr, americký novinár W. J. Stillman v mene novozaloženého Amerického archeologického ústavu, žiadal o povolenie pokračovať vo výkopoch, ale aj jeho zastavila turecká vláda.⁶⁴ A do tretice sa o Kefalu a jej poklady začal zaujímať aj Heinrich Schliemann. V roku 1888 sa snažil tento pahorok kúpiť, avšak vlastník pozemku požadoval takú vysokú cenu, že Schliemann ho nakoniec nekúpil. Pokúsil sa ešte o úradné vyvlastnenie, ale neúspešne. Gréci sa bránili vykopávkam, lebo sa právom obávali, že turecký guvernér nálezy skonfiškuje a nenávratne zmiznú.⁶⁵ Potom čo Kréta vyhlásila samostatnosť a Turci z nej definitívne odišli, odkúpil pahorok Kefala Arthur Evans. Postavil si v blízkom palmovom háji "Vilu Ariadnu" a 24. marca 1900 začal oficiálne s vykopávkami. Už na tretí deň si zapísal do denníka: „*Neobyčajný jav – nič grécke, nič rímske....*” A naozaj, ukázalo sa, že krétska kultúra je veľmi svojrázna a originálna.⁶⁶ 13. apríla našiel tzv. Minoov trón. Na začiatku pracovalo v oblasti 30 robotníkov, neskôr ich Evans zamestnával vyše sto.⁶⁷ Do roku 1905 sa mu podarilo odkryť takmer celú plochu paláca a vykopávky tu prebiehali každoročne až do vypuknutia prvej svetovej vojny, kedy boli pozastavené. Znovu sa obnovili v roku 1920

⁶³ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 107

⁶⁴ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 10

⁶⁵ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 107

⁶⁶ AMALRIK, A. S. - MONGAJT, A. L. *Hľadanie dávnych kultúr*. Bratislava: Obzor, 1970, 182 s. (ďalej: AMALRIK, A. S. - MONGAJT, A. L. *Hľadanie dávnych kultúr*. Bratislava: Obzor, 1970) s. 62

⁶⁷ <http://referaty.atlas.sk/prakticke-pomocky/zivotopisy/54834/?print=1> [cit. 2010-29-10]

a trvali až do roku 1932.⁶⁸ Výsledky svojho výskumu publikoval v päťzväzkovom diele Minoov palác v Knosse (Londýn, 1921-1936). Od samého začiatku mal vynikajúcich spolupracovníkov: predovšetkým J. L. Myresa, D. G. Hogartha (preslávil sa vykopávkami v Efeze) a J. D. S. Pendleburyho, ktorý po ňom viedol knosske vykopávky až do roku 1941. Pri odkrývaní paláca a jeho rekonštrukcii Evans využíval moderné metódy.⁶⁹ Skúmal každý kúsok pôdy, zbieral každý čriepok keramiky, každý kúsok odpadnutej omietky, pričom určoval jeho pôvodné miesto, odkiaľ odpadol, skrátka používal stratigrafickú metódu. Pri datovaní nálezov postupoval podľa metódy synchronizácie, t.j. porovnával ich s analogickými predmetmi z Egypta, z krajiny, ktorej písmo už bolo rozlúštené.⁷⁰

2. 3 Kritika Evansovej reštaurátorskej činnosti

Sir Arthur Evans zomrel v roku 1941 ako deväťdesiatročný. Po jeho smrti sa začalo s ostrou kritikou jeho práce na nálezisku.

Hlavnými dôvodmi boli:

- nedostatočná dokumentácia nájdených artefaktov
- stavebné zásahy do pamiatky.⁷¹

Rakúsky archeológ Camillo Praschniker označil zrekonštruovaný Knossos za "filmové mesto". Evans natoľko popustil uzdu svojej fantázie a kreativity, že pri svojich rekonštrukciách kombinoval stavebné prvky rôznych antických budov a používal materiál, ktorý Kréťania nikdy nepoznali. Použitie betónu ospravedlňoval potrebou predísť zrúteniu horných poschodí paláca počas výkopov. Napriek tomu samotné použitie takéhoto materiálu archeológovia i naďalej chápu ako barbarstvo.⁷²

Uvedomujeme si, že Evansov rekonštruovaný Knossos je kombináciu starobylých a nových stavieb, ako aj to, že vlna kritiky je z veľkej časti oprávnená. No nesmieme zabudnúť na dve veci, po prvé, ak by Evans nepodnikol príslušné stavebné úpravy, dnes by sme namiesto rozľahlého knosskeho komplexu videli len akési rumovisko, nakoľko palácu hrozil úplný rozpad. V súčasnej dobe je palác druhou najnavštevovanejšou stavbou v Grécku, množstvo návštevníkov si vďaka nemu môže vytvoriť predstavu o

⁶⁸ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 13

⁶⁹ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 108

⁷⁰ AMAĽRIK, A. S. - MONGAJT, A. L. *Hľadanie dávnych kultúr*. Bratislava: Obzor, 1970, s. 63

⁷¹ <http://referaty.atlas.sk/prakticke-pomocky/zivotopisy/54834/?print=1> [cit. 2010-29-10]

⁷² CERAM, C. W. *Oživená minulosť*. Praha: Orbis, 1972, s. 67

tom, ako asi žili Kréťania v minojskej ére. Po druhé, archeológia v čase Evansových výkopov bola v podstate ešte stále "v plienkach", nemala presne stanovené konvenčné postupy a metódy o tom, ako sa má zaobchádzať s nájdenými pamiatkami. Preto obvinenia typu, že Evans bol len obyčajný diletant, nepovažujeme za hodnoverné a pravdivé.

Evans dal zreštaurovať aj mnohé fresky, vďaka čomu sa zachovali až dodnes, ale žiaľ, jeho umelci ich často trúfalo dotvárali podľa svojich predstáv. Vie sa napríklad, že známa freska Princ s ľaliami bola rekonštruovaná v roku 1905 švajčiarskym maliarom E. Gilliéronom. Pri tejto freske ale nie je isté, či pôvodné fragmenty - zachoval sa len malý zlomok hlavy a kvetinovej koruny, časť vrchnej polovici tela a fragment stehna - vôbec pochádzajú z jednej a tej istej nástennej maľby. Záznamy z pôvodných vykopávkov naznačujú, že zmienené časti síce boli nájdené v rovnakej hlavnej oblasti starého paláca, nie však blízko seba. A aj napriek Gilliéronovej prílišnej snahe, výsledný princ je z anatomického hľadiska dosť nevydarený.⁷³ Dodnes nezodpovedaná otázka, čo je v skutočnosti naozaj minojské, sa vynára aj pri ďalších známych nálezoch, ako napr. soška Hadej bohyně alebo pečatidlo Akrobat s býkom.

Myslíme si, že Arthur Evans počas vykopávkov na pahorku Kefala vykonal viacero chýb, to však neneguje jeho prínos pre archeológiu doby bronzovej v oblasti Egejského mora. Vnímame ho ako úspešného archeológa, ktorý poodhalil rúško tajomstva života krétskych Minojcov a svojou prácou položil základy, o ktoré sa opiera súčasné štúdium minojskej civilizácie.

⁷³ MAŠEK, MICHAL. Minojské stopy. In: *Koktejl*. 2010, roč. 19, č. 7-8, 30 - 34 s., s. 32

3. Krétske písma

Na Kréte vzniklo prvé písmo v Európe a prvé starokrétske písomné pamiatky uviedol do vedeckej literatúry Arthur Evans. Objavil ich v 19. storočí, keď robil výskum v Knosse, ale našli sa aj inde, napríklad vo Faiste, v Hagii Triade, v Palaikastre ako aj na niektorých ostrovoch a v pevninovom Grécku, najmä v Mykénach a Pýle.⁷⁴ Rozlíšil tri základné typy krétskeho písma: písmo hieroglyfické, lineárne písmo A a lineárne písmo B. Pre utvorenie celkového obrazu egejských písiem v období pred rozšírením gréckej alfabety, je potrebné spomenúť, že na Cypre sa z lineárneho písma A pravdepodobne vyvinulo ešte tzv. cypersko – minojské písmo (asi 1550 – 1000 pred . n. l.) a z neho neskôr klasické cyperské písmo (asi 700 – 250 pred n. l.).

3. 1 Vznik písma na ostrove

Starokrétske písma s najväčšou pravdepodobnosťou vznikli na domácej pôde, i keď sa nedá vylúčiť, že tu zohrali isté úlohy vonkajšie impulzy, najmä egyptské vplyvy. Podľa niektorých bádateľov počiatky písma v egejskej oblasti súvisia s rozličnými poznávacími značkami, používanými na Kréte od konca neolitu, ale najmä s pečatidlami používanými od ranej bronzovej doby. Na pečatidlách sa vyskytujú schematické postavy ľudí a iné ozdobné prvky.⁷⁵ Kresby na pečatiach sa postupne komplikovali, preto sa v 22. a 21. storočí pred n. l. zmenili na piktogramy. Takmer súčasne sa začali objavovať lineárne nápisy. Ide o hieroglyfické alebo piktografické písmo A. Z neskoršieho obdobia poznáme rozvinutejšie, kurzívnejšie piktografické písmo B., s ktorým sa písalo aj na hlinených tabuľkách. Podľa Evansa bolo sčasti ideografické a sčasti fonetické. Piktogramy znázorňovali ľudské postavy, časti tela, nástroje, rastliny, zvieratá, prípadne geometrické tvary. Na zachovaných nápisoch máme možnosť vidieť aj rôzne číselné a meracie označenia. Písalo sa striedavo zľava doprava a sprava doľava. Odhaduje sa vyše 135 znakov. Zachovalo sa málo pamiatok – 200 pečatí, 30 hlinených tabuliek a 60 iných nápisov.⁷⁶ Jazyk písma sa doposiaľ nepodarilo zistiť, záhadou je

⁷⁴ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 197, s. 29

⁷⁵ KRUPA, VIKTOR. Tajomstvá ostrovných odkazov. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, 3 – 4 s. (ďalej: KRUPA, V. Tajomstvá ostrovných odkazov. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4) s. 3

⁷⁶ KRUPA, VIKTOR - GENZOR, JOZEF. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, 358 s. (ďalej: KRUPA, V. – GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989) s. 94 – 96

taktiež pôvod samotného písma. Evansovi niektoré obrazce pripomínali egyptské hieroglyfy, preto ho nazval písmom hieroglyfickým, avšak od samého začiatku vedel, že táto podobnosť je len náhodná a povrchná, a že krétske a egyptské hieroglyfy nemajú navzájom, v bezprostrednom smere, nič spoločné. V 17. storočí pred n. l. sa piktografické písmo prestalo používať a vyvinulo sa z neho lineárne písmo.⁷⁷

3. 2 Lineárne písmo A a lineárne písmo B

Rozoznávame dva typy lineárneho písma: krétske lineárne písmo A a krétsko-mykénske lineárne písmo B. Termín " lineárne písmo" určil Evans preto, lebo sa na rozdiel od predchádzajúcich známych krétskych hieroglyfov opakujú iba najdôležitejšie ťahy a línie znakov. Lineárne písmo A je staršie ako lineárne B a existovalo súbežne s archaickým hieroglyfickým písmom.⁷⁸ Najranejší nápis v lineárnom písme A zaradil Evans približne do doby okolo roku 1750 pred n. l. Neznámy autor ho vytvoril na dvoch knosských pohároch.⁷⁹ Najviac dokladov písma typu A sa našlo v lokalite minojského paláca na juhu ostrova Hagia Triada. Tam odhalili v rokoch 1902 a 1912 taliansky bádatelia, menovite F. Helbherr a R. Paribeni, v troskách tzv. kráľovskej vily okolo 150 hlinených tabuliek. Objavili sa aj na iných častiach ostrova Kréty, potom na piatich egejských ostrovoch (Rodos, Kea, Kytera, Melos, Téra), ojedinele v pevninovom Grécku, a dokonca v maloázijskej Lýdii a v Ugarite.⁸⁰ Napriek tomu máme oveľa menej dokladov lineárneho písma A než lineárneho písma B – len asi 1 500 textov na rozličných hlinených predmetoch, z ktorých mnohé sú veľmi krátke alebo poškodené a 100 ďalších nápisov.⁸¹ Lineárne písmo A je slabičné písmo – má menej ako 100 slabičných znakov – zahŕňa taktiež číselné alebo meracie údaje. Vyzerá to tak, že tretina až polovica znakov je odvodená od hieroglyfov. Písalo sa zľava doprava. Písomný materiál pozostával z hlíny, keramiky a kameňa. Nie je vylúčené, že sa písalo aj na papyrus, tieto pamiatky sa však nezachovali. Toto písmo bolo používané do 16. - 15. storočia pred n. l. a zatiaľ sa ho nepodarilo rozlúštiť, pretože jeho slová predstavujú jazyk, ktorý nie je príbuzný so žiadnym dnes známym jazykom.⁸²

⁷⁷ BARTONĚK, A. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 136 – 137

⁷⁸ KRUPA, V. Tajomstvá ostrovných odkazov. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, s. 4

⁷⁹ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 29

⁸⁰ KRUPA, V. Tajomstvá ostrovných odkazov. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, s. 4

⁸¹ FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 251

⁸² KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 97 – 98

Lineárne písmo A bolo okolo 14. storočia pred n. l. nahradené lineárnym písmom B. Toto písmo má 90 slabičných znakov a viac ako 150 ideogramov (obrázky bez zvukovej hodnoty). Z nich asi 55 znakov pochádza jasne z lineárneho písma A. Vyskytuje sa hlavne na tabuľkách v tvare obdĺžnika alebo palmového listu, a v menšom počte vo forme nápisov na keramických nádobách. Najviac tabuliek je z Knossu (3 369) a z Pýlu (1 107). Na Kréte sa tabuľky s lineárnym B našli len v palácoch ovládaných Mykéncami – v Knosse a na pevnine v Mykénach, Tiryne, Pýle, Tébach aj v Orchomene a Eleuzíne.⁸³ Tabuľky popísané lineárnym písmom B obsahovali predovšetkým inventárne súpisy a účtovníctvo. Z toho vyplýva, že na nájdených hlinených tabuľkách s typom písma B sa objavujú znaky aj pre číslice a miery. Evans už v ranej fáze výskumu zistil, používanie desiatkového systému na Kréte. V tomto prípade sa Minojci inšpirovali Egypťanmi. Opakujúce zvislé čiary označovali jednotky, vodorovné desiatky, krúžky stovky, krúžky s lúčmi tisíce a krúžky s lúčmi a čiarami desaťtisíce. Zaujímavosťou je, že nepoznali znak pre nulu. Pozoruhodný je zistenie, že egejskí úradníci už v tej dobe vykonávali aritmetické úkony, tzn. používali sčítanie, odčítanie, násobenie a delenie.⁸⁴ Veľké množstvo odkrytých tabuliek svedčí o výraznej byrokracii panujúcej v palácoch – v Pýle rozoznali podľa rukopisu 32 a v Knosse vyše 100 pisárov, ktorí delili, triedili, opisovali a detailne zaznamenávali všetky druhy výrobkov a produktov a ich obeh v paláci. Najrôznejšie zoznamy evidovali množstvo prídelov potravín a surovín, bronzu, vlny, oleja.⁸⁵ Tabuľky ukladali do drevených alebo kamenných schránok, niekedy do prútených košov, dôkladne ich zatvárali alebo pečatili.⁸⁶ Boli pôvodne nepálené a za ich uchovanie vďaka iba požiarom, ktoré zničili paláce, avšak tabuľky vypálili.⁸⁷ No nenašiel sa ani jeden list, ani jeden osobný alebo historický záznam. V priestoroch určených na uchovávanie dokumentov sa zachovali aspoň stopy drevených poličiek. Tieto nálezy sú dôkazom toho, že v palácových archívoch boli aj iné druhy záznamov než na tabuľkách. Tie mohli obsahovať odlišný druh písomností, možno zmluvy alebo korešpondencie.⁸⁸ Dokonca aj v Homérovej Iliade sa spomína, že Kréťania si medzi sebou písali listy. Táto zmienka

⁸³ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 67 – 68

⁸⁴ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 34 – 36

⁸⁵ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 68

⁸⁶ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 32

⁸⁷ PEČÍRKA, JAN a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 608 (ďalej: PEČÍRKA, J. a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Štátní pedagogické nakladatelství, 1979) s. 179

⁸⁸ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 68

dokazuje, že znalosťou písma nedisponovali len pisári a aristokrati v palácoch. Zrejme ho ovládali aj ľudia žijúci mimo kráľovských palácov, najmä kupci, ktorí ho potrebovali pri obchodných transakciách. Neznamená to však, že umenie čítať a písať bolo v egejskej oblasti bežné, práve naopak, zdá sa, že väčšina obyvateľstva bola negramotná.⁸⁹ Lineárne písmo B sa prestalo používať v období 1350 – 1100 pred n. l., pravdepodobne po vpáde dórskeho kmeňov zo severu.⁹⁰

3. 2. 1 Rozlúštenie lineárneho písma B

Dešifrovať krétske písmo bolo nesmierne ťažké, pretože nešlo len o neznámy druh písma, ale aj o neznámu reč. Samozrejme, bola to reč Kréťanov, ale ktorých z tej " prepestrej zmesi" ?⁹¹

Základy klasifikácie znakov lineárneho písma B položili J. Evans, E. L. Bennet a J. Myres, ale prvé pokusy o preniknutie do zmyslu pamiatok boli neúspešné. Z nesmierneho množstva bádateľov, ktorí sa neúspešne pokúsili vylúštiť krétske písmo B, spomeniem aspoň českého vedca B. Hrozného, ktorý dokázal rozlúštiť chetitčinu. V roku 1949 si zaumienil prečítať krétsko-mykenské znaky tak, že ich porovnával so znakmi chetitskými, protoindickými, sinajskými, a dokonca aj s fenickými. Pri interpretácii zmyslu textov si nemetodicky vypomáhal gréčtinou, chetitčinou, churričinou a akkadčinou.⁹² Neviedlo to k úspechu, pretože v jednom písomníctve predsa nemôžu byť znaky spoločné takým rozdielnym a navyše historicky a zemepisne vzdialeným druhom písma.

Výraznejší pokrok pri lúštení krétskeho písma B zaznamenala v rokoch 1943 – 1950 americká matematická Alice J. Koberová. Zostavila tabuľku stálych spojení znakov a podarilo sa jej určiť koncovky pre mužský a ženský rod a zistiť gramatické koncovky. Vyslovila hypotézu, že lineárnym písmom A sa zapisoval iný jazyk ako písmom B.⁹³ K tejto úvahe sa dopracovala na základe skutočnosti, že na gréckej pevnine sa na rozdiel od Kréty používalo len lineárne písmo B. Lineárne písmo B správne chápala ako inováciu lineárneho písma A. I keď sa Koberovej do jej smrti nepodarilo úplne presne

⁸⁹ *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, s. 72

⁹⁰ KRUPA, V. Tajomstvá ostrovných odkazov. In :*Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, s. 4

⁹¹ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 108

⁹² KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 105

⁹³ KONDRATOV, ALEXANDER M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974, 214 s. (ďalej: KONDRATOV, A. M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974) s. 114 - 115

prečítať ani jednu slabiku či slovo, položila základy pre reálne dešifrovanie krétsko-mykénskeho písma.⁹⁴

Odhaliť zmysel textov lineárneho písma B sa podarilo roku 1952 amatérskemu lúštitel'ovi Michaelovi Ventrisovi. Tento anglický architekt disponoval mimoriadnym jazykovým nadaním. Už ako šesťročný si osvojil okrem rodnej angličtiny, poľštinu, v súkromnej švajčiarskej škole ďalej francúzštinu, nemčinu a neskôr radu ďalších jazykov, medzi nimi aj latinčinu a starú gréčtinu.⁹⁵ Od mlada ho fascinovali staré písma, šestnásťročný sa zúčastnil Evansovej prednášky o krétskych nápisoch a ako osemnásťročný v ich štúdiu natoľko pokročil, že vydal Úvod do minojského písma (1940). Pri skúmaní krétskych tabuliek dospel k predpokladu, že sú písané v starobylej gréčtine. Keďže Ventris nebol odborník na dejiny gréčtiny, začal spolupracovať s klasickým filológom a historikom Johnom Chadwickom z Univerzity Cambridge.⁹⁶ Chadwic skutočne uznal, že knosske a pylske tabuľky sú napísané v starobyľom gréckom nárečí, ktoré má najbližšie k dialektom arkádčiny, aiolčiny a cyperskej gréčtiny a je o niekoľko storočí staršie ako najstaršie písomné pamiatky.⁹⁷ Toto zistenie potvrdilo správnosť teórie tých archeológov, ktorí tvrdili, že mykénska civilizácia je adaptáciou minojskej civilizácie v gréckom prostredí.

V lineárnom písme B sa vynechávali všetky koncové spoluhlásky, či už na konci slova, alebo na konci slabiky, spoluhláskové skupiny sa rozkladali, nerozlišovali sa znelé spoluhlásky od neznelých ani aspirované od neaspirovaných, a tak Ventris s Chadwickom museli vynaložiť množstvo dôvtipu, aby zistili, že pa – i – to je Faistos, alebo že ti – ri – po je tripos čiže trojnožka. Slovo ka – ko sa dalo čítať aj ako kakos škaredý, aj ako chalkos meď, pa – te mohlo značiť patér otec alebo pantes všetci. Ďalšie nejasnosti vznikali preto, že v písme sa nerozlišovalo r od l, napr. leukos biely sa píše ako re – u – ko. Krétsko-mykénsky pisári si zrejme uvedomovali ťažkopádnosť písma, lebo ho dopĺňali determinatívami. Napríklad už k spomínanému slovu ti – ri – po dokresľovali obrázok trojnožky. Ventris identifikoval vyše 50 takýchto ideogramov.

Ventrisova a Chadwickova dešifrácia umožnila hlbšie nahliadnuť do najstarších dejín gréckeho sveta a jazyka. Ich interpretácia lineárneho písma B sa všeobecne

⁹⁴ KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 105

⁹⁵ BARTONĚK, A. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 66

⁹⁶ ZAMAROVSKÝ, V. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, s. 109 – 110

⁹⁷ ZUBÁCKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 26

pokladá za správnu. Z vedcov, ktorí mali o nej vážne pochybnosti, treba uviesť A. J. Beattieho z Anglicka a W. Eilersa, E. Grumacha z Nemecka.⁹⁸

3. 3 Záhľadný disk z Faistu

Ďalší typ krétskeho písma sa zachoval na tzv. faistskom disku. Objavil ho 3. júla 1908 taliansky archeológ L. Pernier pri vykopávkach neďaleko krétskeho mesta Faistos spolu s jednou tabuľkou popísanou znakmi lineárneho typu A. Datoval ho do 17. storočia pred n. l., je teda starý približne 3 500 rokov.⁹⁹ Je to hlinený disk s priemerom asi 15 cm a hrúbkou 1 cm so špirálovite usporiadanými, opakujúcimi sa obrazcami po oboch stranách. Jednotlivé obrazce vznikli otláčením pečate do vlhkej hlíny písomným razidlom alebo pečatidlom. Ak sa dokáže predpoklad, že ide o skutočný nápis, je to prvý dokument vyrobený technológiou pohyblivých typov.¹⁰⁰ Faistský disk sa dlhú dobu pokladal za ojedinelý nález svojho druhu, ale podobné znaky sa našli i na sekere z Arkalochori a na kamennom oltári v Mallii. O pôvode a význame disku sa vedú dodnes spory.¹⁰¹ Najlogickejšie by bolo predpokladať, že vznikol na Kréte. Avšak disk nie je z krétskej hlíny. Viacerí bádatelia tvrdia, že pochádza z juhozápadného pobrežia Malej Ázie, iní zasa hľadajú jeho pôvod v severnej Afrike, alebo ho dávajú do spojitosti s Filištíncami.¹⁰² Pretože väčšina znakov na disku je piktografického pôvodu, najviac prevláda názor, že nápis musel vzniknúť v egejskom prostredí. Dôkazom sú najmä znaky zobrazujúce rastliny, ako cyprus, šafran, ľaliu, klasy. Ďalej sú to zobrazenia včely, orly, sokola, delfína, holuba, hlavy gazely, kravskej nohy, ale i znaky znázorňujúce zajatcov, hlavu s helmou zdobenou perím a početné znaky pre nástroje typu dvojitej sekery, luku, štítu, znaky pre čln, dom, stĺp, vázu ale aj znaky, ktorých zmysel nie je jasný. Na obidvoch stranách disku je spolu 242 znakov, niektoré z nich sa však opakujú, jedinečných znakov je 45. Zhoda medzi vedcami vládne v tom, že sa písalo od kraja disku do stredu a že úseky medzi zvislými čiarami, obsahujúce 2 – 5 piktografických znakov, predstavujú slová.¹⁰³ Význam týchto slov dosiaľ nepoznáme.

⁹⁸ KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 105

⁹⁹ KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 101

¹⁰⁰ http://sk.wikipedia.org/wiki/Disk_z_Faistu [cit. 2010-18-12]

¹⁰¹ KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 102

¹⁰² KONDRATOV, A. M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974, s. 129

¹⁰³ KRUPA, V. - GENZOR, J. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 102 – 103

3. 3. 1 Márne pokusy dešifrovať disk

Výnimočnosť disku – tvar, spôsob písania, písmo samo aj jeho zjavná odolnosť proti rozlúšteniu – pôsobia ako magnet hlavne pre amatérskych lúštitel'ov. Tí profesionálni sa mu radšej vyhýbajú, pričom hlavným dôvodom je malé množstvo existujúceho textu, žiadne ďalšie disky ani nápisy sa v tomto písme nenašli. Preto správnosť ľubovoľného rozlúštenia nie je možné overiť prečítaním iného nápisu v tom istom písme. Navyše pochádza z obdobia, o ktorom nie sú k dispozícii nijaké konkrétnejšie údaje, ani len osobné mená. Ani prostredie, v ktorom sa disk našiel, nepodáva kľúč k jeho rozlúšteniu.¹⁰⁴

Vo viacerých textoch sme sa stretli s nasledovnými "úspešnými" dešifraciami obsahu disku :

- obsahuje grécku náboženskú poéziu (H. D. Ephron)
- ide o súpis svätých miest, ktorá slúžila pútnikom ako praktická pomôcka (B. Schwartz)
- obsahuje dôkaz geometrického teorému (A. Kaulins)
- je to modlitba (E. Poligiannaki)
- má sexuálny obsah (N. Stylos)
- mohlo by ísť len o potvrdenie určitej komodity, napr. chrámovými úradníkmi. Po navrátení tovaru sa potvrdenie zničilo, čo by vysvetľovalo, prečo sa našiel len jeden exemplár (bratia Masseyovci)
- je to symbolický minojský kalendár (O. Hagan)
- je to hymna o Diovi a Minotaurovi (E. Schörstel)
- obsahuje ceremoniálny text na znamenie, že palác posvätil faistský kráľ Nokeul (S. Davis)¹⁰⁵
- ide o záznam posvätnéj piesne víťazstva (A. Evans)¹⁰⁶
- počítačie zariadenie " počítačový disk bronzovej doby"¹⁰⁷
- je to astronomický kalendár
- zmluva
- herná doska a i.¹⁰⁸

¹⁰⁴ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 102 – 103

¹⁰⁵ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 102 – 103

¹⁰⁶ KONDRATOV, A. M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974, s. 129 – 130

¹⁰⁷ FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Sloart, 2002, s. 58

¹⁰⁸ http://sk.wikipedia.org/wiki/Disk_z_Faistu [cit. 2010-18-12]

Pre zaujímavosť ešte uvedieme "rozlúštenie" disku z roku 2000, americkým doktorom filológie S. R. Fischerom, ktorý ovláda takmer 80 jazykov. Na základe dostupných prameňov z egejskej oblasti priradil k jednotlivým symbolom slabiky a následne prečítal celé posolstvo, ktoré znie zhruba takto: „*Počujte, Kréťania a Gréci. Počuj more, počuj zem: Helladu čaká vojna s Kármí. Počujte všetci! Počujte, bohovia mora, počujte všetci, vpred na Naxos! Vydajte sa s Grékmi na cestu, potrestajte Károv, mojich nepriateľov, a zachráňte trpiacich bratov. Vyplávajte na more, všetci, do jedného!*“ Fischer z toho vyvodil, že išlo o mobilizačný text, s ktorým chodil posol a zvolával ľudí do boja.¹⁰⁹

Ako vidíme, pokusov o rozlúštenie disku je viacero, všetky sa líšia, čo je samo o sebe dôkazom beznádejnosti tejto úlohy. Jedinou vážnou nádejou na jeho rozlúštenie je, že jedného dňa sa snád' nájdu ďalšie podobné nápisy.

Najčastejšie sa za záhadný jazyk utajený v znakoch disku označoval jazyk grécky, ale tiež semitský, cyperský, starožidovský a mnohé iné.¹¹⁰ Ako pravý jazyk disku sa dokonca uvádzal čínština. Pre väčšinu profesionálnych vedcov musí byť každý, kto tvrdí, že rozlúštil faistský disk, blázon. John Chadwick prijímal veľa rokov nové rozlúštenia disku v počte takmer jeden mesačne a neprestal analyzovať niektoré z lepších pokusov kvôli prvkom, ktoré pôsobili logicky. Napísal: „*Musíme krotiť svoju netrpezlivosť a pripustiť, že keby sám kráľ Minos niekomu vo sne odhalil pravú interpretáciu, ten človek by celkom určite nedokázal nikoho presvedčiť, že jeho riešenie je jediné a jedine možné.*“¹¹¹

Hoci je tento disk všeobecne považovaný za skutočný historický predmet, vyskytli sa názory, podľa ktorých sa znaky na ňom rozlúštiť nedajú, pretože disk je podvrh. Falzifikát mal údajne vyrobiť sám Pernier, aby na seba upútal pozornosť. Skeptici poukazujú na príliš pravidelné okraje disku a taktiež príliš dokonalé vypálenie. Konflikt o jeho pravosti by sa mohol ukončiť pomocou termoluminiscencie, grécki predstavitelia ale údajne odmietli predmet, resp. jeho vzorku, k testu poskytnúť. A tak spor naďalej ostáva otvorený, podozrenie o jeho nepravosti sa dodnes nikdy úplne nepotvrdilo ani nevyvrátilo.

¹⁰⁹ <http://sip.denik.cz/moc-a-penize/disk-z-faistu-co-rikaji-zahadne-spiraly20101010.html> [cit. 2010-18-12]

¹¹⁰ KONDRATOV, A. M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974, s. 130

¹¹¹ FAGAN, B. M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 58

V súčasnosti je umiestnený v archeologickom múzeu v gréckom meste Irakleio na ostrove Kréta.¹¹²

¹¹² <http://sip.denik.cz/moc-a-penize/disk-z-faistu-co-rikaji-zahadne-spiraly20101010.htm> [cit. 2010-18-12]

4. Tajuplná civilizácia minojských Krét'anov

Postupné kumulácia archeologických dôkazov nám dnes odhaľuje viacero podrobností zo života pradávnych Krét'anov. Napriek tomu, tieto nálezy nepostačujú na vyriešenie niektorých bežných záležitostí. Vášnivé spory týkajúce sa niekoľkých otázok a povrchné spochybnenia dôkazov, vedú k tomu, že udalosti tohto obdobia sa veľmi ťažko objasňujú. Okrem archeológie, cenným zdrojom vysvetlení sú mýty a dochované písomné pamiatky, ktorými sme sa podrobnejšie zaoberali v predchádzajúcej kapitole. Nedá nám nespomenúť, že výrazné medzery v poznaní o každodennom živote Minojcov spôsobuje absencia súkromných písomných záznamov (k dispozícii sú len hospodárske údaje). Na základe dostupných informácií sa zameriame na postupnú interpretáciu jednotlivých období minojskej kultúry, pričom kvantitatívne najviac pozornosti upriamime na tzv. stredné minojské obdobie krétskych palácov, nakoľko z ostatných období máme relatívne málo údajov.

4. 1 Najstaršie osídlenia v neolite

Stopy najstaršieho osídlenia na Kréte siahajú až do raného neolitu. Z výskumov vyplýva, že ľudia neskoršieho neolitu si vyberali prevažne vyvýšené miesta na usídlenie, niekedy skoro nedostupné, v určitej vzdialenosti od mora, ale vždy s dostatkom vody. Týmto podmienkam najlepšie vyhovovali prírodné jaskyne, ktorých je na ostrove viacero. Dôkazom ich "obytnej" funkcie sú nájdené zvyšky ohnísk a predmety dennej potreby. Neolitickí ľudia si upravovali jaskyne tak, aby vyhovovali ich potrebám, napríklad rozširovali príliš úzke vchody, zužovali príliš široké steny, ale taktiež už oddeľovali niektoré časti jaskyne, vysekávali do skaly lavice, vyhlbovali čosi na spôsob vodných nádrží v prirodzenom skalnom podklade. Neskôr, keď ľudia prestali jaskyne obývať, začali tam ukladať mŕtvych. Najstaršia osada bola založená na knosskom pahorku okolo roku 6 100 pred n. l.¹¹³ V neolitickom období sa začína taktiež s výstavbou obytných domov. Ako hlavný stavebný materiál používali hlinu a drevo. Ale zachoval sa aj dom s niekoľkými miestnosťami z obdobia stredného neolitu, postavený z nevelkých kameňov zasadených do hliny a z tehál z jemného bahna. Dom

¹¹³ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 47 – 48

bol vybavený ohniskom a troma jamami, ktoré pravdepodobne plnili funkciu prostej kuchyne.¹¹⁴

Neolitickí Kréťania sa zaoberali hlavne primitívnym poľnohospodárstvom. Pôdu osiali v pruhoch obilninami a chovali ošípané, ovce, hovädzí dobytok a kozy. Osadníci sa zrejme venovali aj lovu v lesoch a rybolovu v pobrežných vodách a dopĺňali si tak jedálny lístok divinou a makrelami, tuniakmi a mrenicami. Rozvíjali sa aj remeslá – tesárstvo, hrnčiarstvo, pradenie a tkanie - a začínali sa utvárať dedinské spoločenstvá.¹¹⁵

Z nájdených úlomkov je jasné, že začiatky neolitickej keramiky sú skromné. Nádoby boli vyrábané ručne ako domáce remeslo a primitívne. Vypaľovali ich na otvorenom ohni a povrch vyhladzovali. Boli jednofarebné – od svetlo-červenej do tmavo-šedej. Prvé lineárne vzory začali ostrovania ryť úlomkami kostí alebo vhodným kameňom, pred vypaľovaním. K dosiahnutiu lepšieho efektu vyplňovali ryhy bielou farbou, ktorá dobre kontrastovala s tmavým pozadím nádob.¹¹⁶

4. 2 Skoré minojské obdobie

Neskorý neolit končí približne okolo roku 3000 pred n. l., nastáva obdobie doby bronzovej. Prostredníctvom Kykladských ostrovov prichádza na Krétu znalosť metalurgie medi a bronzu. V tomto čase došlo k priaznivým stykom aj so vzdialenejšími oblasťami, čo pravdepodobne súviselo s príchodom nového etnika na Krétu.¹¹⁷ Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa pomaly menil smer osídlenia, postupne sa približoval k pobrežiu. Na východe ostrova vzniklo mnoho prístavov, pričom najvýznamnejšie boli Zakros, Paleokastro a Mochlos. Približne v tom čase bola založená, okrem mnohých iných, aj osada Gurnia, ktorá si vďaka značnej zachovalosti vyslúžila prezývku minojské Pompeje.¹¹⁸

S rozšírením spracovania kovov začali v krétskej spoločnosti veľké zmeny. Predovšetkým ide o špecializáciu remesiel. Remeselníci vyrábali kovové nástroje a zbrane, krištáľové a fajansové ozdoby, ale aj úžitkovú a ozdobnú keramiku. Krétski hrnčiari prebrali kykladskú špirálovú výzdobu keramických nádob a napodobňovali

¹¹⁴ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 67

¹¹⁵ *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, s. 68

¹¹⁶ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 123

¹¹⁷ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 21

¹¹⁸ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 49

kykladské mramorové sošky (idoly).¹¹⁹ Rozvoj moreplavby pomáhal nadväzovať širšie kontakty s Egyptom, kde sa priučili technike výroby kamenných nádob. Na ich zhotovenie sa využívala miestna krétska surovina (mastenec, vápenec a pod.).¹²⁰ Dôkazom výrazného pokroku v tesárstve a staviteľstve je vykopaný dom vo Vasiliki na východnej Kréte, pochádzajúci z druhej polovice 3. tisícročia. Niektoré jeho rysy sa rozvinuli definitívne v neskoršej palácovej výstavbe. Patrí sem: vyššie podlažie, komplex miestností okolo dláždeného nádvorja, spôsob prívodu svetla a vzduchu, použitie drevenej kostry, ktorá spevňovala celú konštrukciu vo vyšších partiách postavených z tehál sušených na slnku, omietka s tenkou vrstvou červene dokonale konzervujúca povrch stien.¹²¹ Vieme, že obyvatelia žili v rozľahlých domoch, ktoré sa delili na obytnú časť, dielne a sklady. Ľudia začali pestovať vinič a olivovníky a chovať ovce na vlnu. Používali kolesové vozy ťahané zvieratami. V dobe bronzovej dochádza k značnému rastu populácie a k rozpadu rodového zriadenia, ktoré postupne vystriedala sociálna stratifikácia obyvateľstva.¹²² Koncom predpalácového obdobia sú už značne vyvinuté pravidelné námorné styky so Sýriou, Cyprusom, Egyptom a Itáliou, podmienené potrebou získania niektorých surovín a produktov z vyspelejších oblastí. Okolo roku 2000 pred n. l. existovali na Kréte tzv. veľké dedinské sídliská, ktoré mali centrálnu budovu komplikovaného pôdorysu – v Knosse, Faiste, Malii, Palaikastre, Vasiliki, Mirte a Pseire. Z niektorých sa potom vyvinuli centrá palácového obdobia.¹²³

4. 3 Stredné minojské obdobie

V prvej polovici 2. tisícročia pred n. l. vstúpila Kréta ako prvá v Európe do obdobia civilizácie, triednej spoločnosti a štátu. Minojská spoločnosť sa radí medzi tzv. palácové civilizácie. Obdobie medzi rokmi 2000 – 1700 preto označujeme ako "obdobie prvých palácov". Okrem palácov však vyrástlo aj veľa sídlisk a kultových miest. Paláce sa stali nielen centrami politickej moci, ale aj hospodárskej aktivity. Okolo nich sa sústreďovala poľnohospodárska a remeselná výroba, zabezpečovali a kontrolovali výmenný obchod. O zdokonalenom hospodárskom systéme palácov svedčia pečatidlá, používali sa na

¹¹⁹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 21

¹²⁰ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 53

¹²¹ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 67 – 68

¹²² *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, s. 68

¹²³ PEČÍRKA, J. a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 334

zaznačenie tovaru. Na prvých pečatidlách sa ako ústredný motív používala špirála a vlnovka, v dobe starých palácov pribudlo aj hieroglyfické písmo a lineárne písmo A. Bolo dôležité pre kontrolu skladov a tovaru. Kréta mala v období prvých palácov rozvinuté styky najmä s Egyptom. Do Egypta exportovali stavebné drevo, víno, olej, importovali zlato, papyrus, slonovinu a jemný alabaster.¹²⁴ Bohaté styky Kréty s cudzími krajinami umožnili krétskym lodiam v krátkom čase realizovať plavby do celého východného a centrálného Stredomoria, a zároveň i samotní krétski obchodníci a remeselníci sa mohli vďaka tomu v zámorí usádzať. Sťahovali sa hlavne na Kyklady (Théra, Keós, Mélos) a Peloponéz, ale aj na maloázijské pobrežie (Milét) a jeho príľahlé ostrovy (Rhodos), ďalej na Cyprus a snáď až do Sýrie. Rodilo sa prvé námorné politicko-hospodárske impérium na svete – jedná sa o tzv. thalassokraciu. Všeobecne prevláda teória, podľa ktorej neboli krétske paláce opevnené, pretože im silné loďstvo zaručovalo dostatočnú ochranu.¹²⁵ Historik Sergejev má opačný názor. Podľa neho bol palác v Knosse ohradený veľkým múrom s vežami a silné opevnenie mal aj palác v Malii. Keďže palác vo Faiste stál na vysokom kopci, nemusel byť opevnený.¹²⁶

V tomto období bolo na ostrove niekoľko panovníkov či vojenských vodcov, ktorí ešte neboli zjednotení pod jednou vládou. Najväčšie paláce boli v Mallii, Faiste, Zakre a v Knosse.¹²⁷

Okolo roku 1700 pred n. l. boli mestské paláce zničené. Príčiny nie sú úplne jasné. Najpravdepodobnejšia je hypotéza o niekoľkých po sebe nasledujúcich katastrofických zemetrasení. Paláce však boli vybudované znovu, a to v oveľa rozsiahlejšej a honosnejšej podobe. Začala sa neopalácová perióda. Obdobie druhých palácov trvá približne do roku 1400 pred n. l. a predstavuje vrcholnú fázu minojskej kultúry.¹²⁸ Knossos sa postupne stáva hlavným mestom Kréty, v ktorom žil kráľ, ktorý mal istú moc nad vládcami v ostatných palácoch a zohrával rozhodujúcu úlohu v sakrálnom živote celého ostrova. Nepriamym dôkazom takéhoto vývoja je príbeh o kráľovi Minoovi, ktorého grécka tradícia spája s rozkvetom Knossu. Dôležitým zlomom v období druhých palácov je živé obchodovanie najmä s pevninovým Gréckom. Išlo o

¹²⁴ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 13 – 53

¹²⁵ BARTONĚK, A. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, s.

¹²⁶ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, 21 – 22 s.

¹²⁷ *Staroveké Grécko*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1961, 252 s., s. 7

¹²⁸ *Staroveké civilizácie*. Praha: Rebo, 2010, 350 s. ISBN 978-80-255-0082-8 s. 32

výmenný obchod, platilo sa hovädzím dobytkom, potom medenými odliatkami v tvare stiahnutej volskej kože alebo dvojitej sekery rôznych rozmerov a váhy.

4. 3. 1 Spoločenská štruktúra

V strednom minojskom období došlo k dôležitým sociálnym zmenám. Vznikajúca majetková nerovnosť sa prejavila v budovaní rozličných stavieb a v pohrebnej výbave. Na samom vrchole minojskej spoločnosti stáli panovnícke rody, sídliace v palácoch. Ďalšou vplyvnou a bohatou vrstvou je panovníkova družina alebo aristokracia. Tá sídlila vo výstavných, často poschodových domoch v blízkosti paláca alebo žila v prepychových vilách mimo mesta. K vládnucej triede patrila pravdepodobne aj vrstva pisárov a úradníkov spätých s palácom.¹²⁹ Úradníctvo sa rozlišovalo podľa hodností (napr. správca, kontrolór, pokladník), čo sa symbolicky odrážalo na ich pečatiach.¹³⁰ Základnou pracovnou silou na Kréte, zároveň aj najpočetnejšou skupinou obyvateľstva, sa stali slobodní roľníci a remeselníci. Stavba veľkých palácov, budov, ciest, či budovanie a údržba prístavov, práca v kameňolomoch predpokladá existenciu rozvinutej organizácie, ktorá si vyžadovala veľký počet ľudí zvyknutých na ťažkú prácu. Podľa niektorých autorov tieto činnosti zrejme vykonávali otroci, podobne ako na Prednom východe. Ich počet ani postavenie nám doteraz nie je známe. Časť populácie mala na starosti pastierstvo a rybolov. Pax minoica zaručovala námorná flotila, palácové stráže a bol aj starost'ou kňazov.¹³¹

4. 3. 2 Hospodárstvo

Poznatky o hospodárstve minojských Kréťanov prinášajú archeologické materiály, hlavne hlinené tabuľky a paleobotanické zvyšky. Na ostrove sa pravdepodobne uplatňoval redistributívny typ hospodárstva s administratívnym rozdeľovaním a pridelovaním surovín, produktov, potravín a osôb z palácového strediska.¹³² V praxi to vyzeralo asi takto: kráľ získaval časť každoročnej úrody obilia ako istú formu daní.

¹²⁹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 22

¹³⁰ ĎJAKOVA, V. N. – KOVALJOVA, V. N. *Dějiny starověku*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, 774 s., 277 s.

¹³¹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 22

¹³² PEČÍRKA, J. a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 352

Skladovalo sa v paláci. Jedna časť obilia sa používala na obživu ľudí, ktorí žili v paláci, druhá sa vyplácala úradníkom a remeselníkom. Zvyšok sa vyvážal do celého Stredomoria a zisk sa používal na nákup surovín a dovážaných predmetov z iných krajín, napr. pštrosie perá, šperky, drahé kovy, jantár a slonovina.¹³³

Priaznivé klimatické podmienky umožňovali rozvoj poľnohospodárstva, pričom hlavnou obilnou sýpkou bola rozsiahla messarská nížina na južnej časti ostrova. Polia boli obsiate pšenicom a jačmeňom (žito a ovos krétske obyvateľstvo ešte nepoznalo). Ďalej sa pestovala šošovica, hrach, bôb, sezam, ľan, šafran na výrobu farbiva, vonné rastliny na výrobu voňaviek a kvetiny – ľalie, hyacinty, tulipány, kosatce. Pre stredomorskú oblasť je príznačné pestovanie vínnej révy, figovníkov a granátových jabĺk. Osobitné miesto patrí olivovníkom. Z ich plodov Kréťania vyrábali olivový olej, ktorý používali k jedlu, nahradzoval mydlo, vyrábali sa z neho parfumy a svietilo sa ním. V agrárnej produkcii mal svoje miesto aj mak, ktorý splňal pravdepodobne kultový význam. Chovali prasce, býky, kravy, kozy, ovce a hydinu.¹³⁴

Stravovanie

K vareniu mali minojské ženy k dispozícii dostatočný výber potravín. Základ stravy pozostával z pšenice a jačmeňa. Z múky sa piekli chlebové placky, väčšinou na žeravom popole. Pekárske pece na Kréte nepoznali. Kašovitité pokrmy varili z obilnín, zmiešaných s vodou, mliekom či vínom na prenosných ohniskách. Často a pravdepodobne vo veľkom množstve sa jedol kozí syr. Zachovali sa dokonca dierkované nádoby potrebné k výrobe syra. Kréťania konzumovali hovädzie, bravčové, kozie či ovčie mäso, pričom však zostáva otvorenou otázkou, v akom množstve a ako často si mohol dopriať mäso obyčajný remeselník alebo sedliak. Pre nižšie vrstvy zostáva hlavnou potravou asi naďalej jačmeň a pšenica. Obľúbenou potravou bola aj lovná zver, ako napr. divoké kozy, králiky, kance. Chytali zrejme i vodné vtáctvo, bažanty, jarabice. Nepohrdli ani rybami a ďalšími morskými živočíchmi ako mušle, ustrice, sépie a makrely. Na ochutenie mnohých jedál sa odjakživa používali aromatické byliny. V celom Stredomorí bol obľúbený fenikel, rasca, koriander, divoký šafran, zelerová vňať, mäta a samozrejme používali aj soľ. Dôležitú úlohu v ich stravovaní

¹³³ BINGHAMOVÁ, J. - CHANDLEROVÁ, F. a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internete*. Bratislava: Perfekt, 2004, s. 148

¹³⁴ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 24

zohrávalo ovocie a zelenina. Zo zeleniny jedli najmä fazuľu, hrach, melóny, dyne, čakanku, mrkvu, uhorky a pór. Populárnym ovocím boli figy, olivy, hrozno, d'atle, mandle, slivky, divoko rastúce hrušky, dule, granátové jablká a snád' i obyčajné jablká. Pili predovšetkým vodu, ale taktiež mlieko a víno. Pivo na Kréte zrejme nepoznali, aj keď Evans bol opačného názoru. Ostrovania často používali hlinené hrnčeky, ktoré pripomínajú naše šálky, čo v nich mali, je otázne. Objavila sa domnienka, že z nich pili možno bylinkový čaj. Rozmanitosť druhov a veľké množstvo nájdených nádob na pitie dokazuje, že dobrým nápojom prikladali obyvatelia Kréty veľkú dôležitosť. Nápoje sa sladili včelím medom, ale i sirupom z fig. Kašovitým jedlám dodávali potrebnú sladkosť primiešané hrozienka.¹³⁵

4. 3. 3 Architektúra

Minojská architektúra sa vyznačuje výraznou technickou vyspelosťou. Paláce a mestské časti boli spojené komplikovanou sieťou dláždených ulíc. Keďže Kréta nemala splavné rieky, boli k dopravným účelom a hlavne k dosiahnutiu lepšieho spojenia medzi najdôležitejšími strediskami ostrova vystavané cesty aj s mostami. Rozmanité cesty smerovali i do menších obcí, dedín, rybárskych osád a svätýň. Predstavu o tom, ako vyzerali, máme vďaka zachovanému úseku cesty z Faistu do Hagie Triady na juhozápadnom pobreží Kréty do Knossu. Je považovaná za najstaršiu cestu v Európe. Kréťania boli vynaliezaví nielen pri výstavbe dopravných spojení, ale hlavne v budovaní palácov, poschodových výstavných domov, jednoduchších obydlí či chatrčí.

Podľa nálezov bývali na dedine roľníci len v malých prízemných domoch, steny boli z nepálených tehál, vztýčené na kamennom základe, typická je plochá strecha. Jednotlivé miestnosti v tvare štvoruholníka boli oddelené tenkými stenami s čiastočne farebnou omietkou.

O stavebnom štýle mestských domov sa dozvedáme predovšetkým vďaka vykopávkam v Gurnii. Tamojšie stavby sú pomerne malé s piatimi či šiestimi miestnosťami na prízemí. V niektorých domoch sa našli stopy po schodisku, čo nasvedčuje tomu, že mali aj horné poschodie. Na poschodí sa pravdepodobne nachádzali obytné izby a spálne. Takéto príbytky boli vedľa seba stiesnené v kľukatých,

¹³⁵ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 23 – 24

úzkyh uličkách.¹³⁶ Našli sa aj ukážky väčších mestských domov, ktoré boli zväčša dvojposchodové, so skladmi v pivničných priestoroch, tie sú však obývané už vyššie postavenou vrstvou. Základy domov sú malé, nepravidelné alebo väčšie s pravouhlým i nepravidelným pôdorysom. Pivničné priestory neplnili len funkciu skladov, ale často sa používali aj ako domáce svätyne.¹³⁷

Minojské vily sa v metropole starovekej Kréty datujú od 16. stor. pred n. l. Stáli buď v blízkosti palácov alebo na miestach vzdialených od rezidenčných centier. Ich súčasné názvy majú len konvenčný charakter, tzn. sú dané podľa predpokladanej funkcie (napr. Dom kňaza), podľa polohy (napr. Južný dom), podľa typu stavby (napr. Malý palác, Kráľovská vila) alebo podľa charakteru (napr. Dom s freskami). Majiteľmi boli bohatí vlastníci pôdy, vyšší hodnostári a kňazi. K vilám patrili sklady s obrovskými pithoi na uskladnenie ovocia, oleja, obilia a vína. Je nepochybné, že vlastníci takéhoto typu stavieb sa vedome riadili palácovou architektúrou.¹³⁸

Stavebná technika palácov je až na niekoľko detailov v podstate rovnaká ako v ostatných domoch. Je doplnená, napr. starostlivo začistenými štukovými stenami, kamennými obkladmi a na čelnej strane s ortostatmi. Tieto stavby mali pravouhlý pôdorys, ale bez symetrie. Jednotlivé palácové komplexy mali obytné a sakrálne priestory, sanitárne zariadenie, spájajúce schodišťa a svetelné šachty, výrobnú časť a sklady. Stretávame sa tu tiež s tzv. propilejami, teda veľkými vstupnými bránami.

Prínosom pri utváraní predstavy o architektúre minojských domov je aj nález veľkého počtu fajansových platničiek z horných vrstiev starého paláca v Knosse. Vidieť na nich dvoj – aj trojposchodové, prevažne predné fasády obydlí s malými dverami umiestnenými v strede a s oknami v horných podlažiach, s plochými terasovými strechami.¹³⁹

Do obytných miestností vchádzali starí Kréťania z predsiene cez dvor a niekedy priamo z ulice. Podlahy boli rozličné. V niektorých domoch sa uspokojili s udupanou zemou, do neustále obnovovanej hliny pridávali niekedy črepy z nádob. Známe sú aj podlahy z drobných kamienkov, farebnej bridlice, vápencových dosiek či z alabastru. V niektorých palácových izbách sa našli podlahy zdobené štukovými maľbami. V panských domoch je častá farebná omietka, kým v palácoch a vilách sa od r. 1700 pred n. l. objavujú nástenné maľby. Miestnosť dosahovala výšku maximálne 4 m. Stropy

¹³⁶ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 22

¹³⁷ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 28

¹³⁸ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 69

¹³⁹ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 28 – 29

väčších komnät mali kamenné alebo drevené podpery, ktoré sa postupne zmenili na kamenné piliere a drevené stĺpy. Svetlo v miestnosti zabezpečovali okná v drevených rámocho alebo vhodne umiestnené dvory. Dvory boli dôležitou súčasťou stavby, boli otvorené a s pevným povrchom predstavovali hlavný zdroj prívodu svetla a vzduchu do miestnosti. Plnili často funkciu tzv. otvorených svetlíkov. Charakteristickým prvkom minojského staviteľstva sú aj svetelné šachty, tzn. malé obdĺžnikové miestnosti s otvorom navrchu. Svoj účel plnili hlavne vo viacpodlažných stavbách.¹⁴⁰ Nevyriešeným problémom zostáva vykurovanie obydliä. Pevné vstavané kozuby sa objavujú len sporadicky, v oveľa väčšom množstve sa našli prenosné kovové piecky (vykurovadlá). Pravdepodobne slúžili nielen praktickým potrebám, ale svoju úlohu zohrávali aj pri rituáloch.¹⁴¹ O zariadení vidieckych domov sa vie veľmi málo, dá sa predpokladať, že bolo veľmi prosté a účelné. Len vďaka ojedinelým nálezom, hlineným napodobeninám niektorých zariadení, foriem truhlicových sarkofágov a dešifrovaných súpisov egejského nábytku si môžeme utvoriť aspoň hmlistú predstavu o tom, čo vyplňalo interiér domu zámožných ľudí. Základ bytového zariadenia tvorili stoly, stoličky a lavice. Stoly boli pomerne malé, vyrobené z dreva, kameňa či alabastru. Pravdepodobne mali obdĺžnikový alebo okrúhly tvar. Krétske obetné stoly sa odlišovali od obyčajných prehĺbeninami na povrchu. Stoličky boli rôzne: mali podobu taburetiek a kombinovaných stoličiek z dreva a kože, ale využívali sa aj kreslá s operadlami. Príkladom môže byť knossky trón. Používali podnožky. Lavice boli dlhé a ťažké, priliehali k stenám. Zachovalo sa niekoľko kamenných lavíc pri stenách palácov, určite však boli zhotovované tiež z dreva. Ďalej sa v obydliach nachádzali drevené skrine a truhlice, na povrchu zdobené rôznymi maľbami. Ostrovania ukladali do truhlic nielen odevy a rôzne tkaniny, ale aj dokumenty (zachovali sa len hlinené tabuľky). Okrem toho mali na stenách police a truhly zapustené do podlahy. Nízke lôžka s tvrdým povrchom boli zmäkčené tkaninou alebo kožušinou. Našli sa i kamenné, bronzové a hlinené lampy.

Minojskí Kréťania starostlivo dbali o svoju hygienu, svedčia o tom početné pozostatky vaní na kúpanie. Prívod pramenitej vody zabezpečovali prostredníctvom terakotových i kamenných rúr, ktoré veľmi starostlivo spájali a kládli na cementový podklad či do mäkkej skaly prispôsobenej ich tvaru. Ak sa v blízkosti obydliä nevyskytovali žiadne prírodné pramene, hrali dôležitú rolu cisterny, ktoré

¹⁴⁰ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 76 – 77

¹⁴¹ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 29

zhromažďovali dažďovú vodu. Minojské vodné stavitel'stvo bolo také dokonalé, že im dokonca nerobilo problém vodu prečisťovať. Vodovodné potrubie bolo napojené na obdĺžnikový bazén, v ktorom zostávala akákoľvek nečistota, plnil teda funkciu filtra. Takto prečistená voda potom odtekala rúrou do kúpeľne. Niektoré domy mali odvodňovacie zariadenia pre záchody a implúviá.¹⁴²

Minojské paláce a mestá

Ako už vieme, po ničivom zemetrasení sa mesto Knossos so svojim novovybudovaným palácom stáva vládnuou ekonomicko-administratívnou dominantou. Je veľmi pravdepodobné, že menšie centrá štátnej správy, ktoré podliehali Knossu, mali ráz provinčných sídelných miest. Na východe to bol palác v Malii, na juhu Faistos a na východe Zakros. Všeobecne sa predpokladá, že v stavbách tohto typu bývali správcovia určitých oblastí, ktorí mali plnú moc nad obyvateľstvom, ale sami boli závislí od knosskeho kráľa. Túto hypotézu potvrdzujú zachované minojské texty, v ktorých sú označené mená provinčných vládcov.¹⁴³

Knossos – najrozsiahlejšie minojské mesto, rozprestiera sa asi 5 km východne od Iraklionu. Jeho palác zaberá plochu 10. 000 m². Tvorilo ho rezidenčné sídlo, vlastné mesto a predmestie. Ústredím celého palácového komplexu je rozsiahly dvor, v ktorom sa konali slávnosti a štátne ceremónie. Toto hlavné nádvorie lemovalo zhruba 1 500 miestností. Sály, kúpele, komnaty, komory, galérie, schodiská a chodby vytvárajú zložitý systém palácových podlaží, pripomínajúcich bludisko. Nie je náhoda, že práve v tomto paláci sa viackrát po sebe objavuje symbol obojstranej sekery. Totiž grécke slovo pre tento znak je labyros – z čoho pravdepodobne pochádza slovo labyrint. To, že Knossos má len dva východy – jeden na južnej, druhý na severnej strane – utvrdil napokon starých Grékov v tom, že palác je skutočným labyrintom. Táto monumentálna budova mala najmenej tri poschodia, je postavená na nízkom pahorku Kefala a jej plochú strechu podopierali mohutné stĺpy. Stavebný materiál a prostriedky boli decentnejšie, hoci tunajšia výzdoba sa vyznačovala nevídaným prepychom a rafinovanosťou. Na stavbu múrov a deliacich stien použili nepálené tehly. Z dreva

¹⁴² PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 78 – 79

¹⁴³ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 58

vyrobili nielen nosníky a trámy, ale aj niektoré stĺpy a dverové a okenné zárubne. To malo budove dodať istú mieru pružnosti v nádeji, že pri ďalšom zemetrasení sa bude palác skôr prehýbať a hojdať, teda sa nezrúti. Podobným spôsobom sa stavali aj ostatné paláce, domy či vily na ostrove.

V severnej časti paláca sa nachádzalo služobníctvo, umelecké a remeselné dielne i lisovne oleja. Západne od hlavného nádvorja mali svoje miesto kultové miestnosti: veľká trónna sála a svätyne. Reprezentačné miestnosti budovy boli umiestnené na prvom poschodí. Rozľahlé palácové skladiská obsahovali obrovské hlinené pithoi (niektoré boli vysoké až 2 metre, priemerný objem 180 l) a štvorhranné, doskami obložené jamy, ktoré sa dali uzavrieť kamennými poklopmi. V týchto priestoroch ostrovania uchovávali zásoby poľnohospodárskej a remeselnej produkcie. Obytný areál bol situovaný vo východnom krídle paláca. Prístup k jednotlivým podlažiam umožňovalo známe "majestátne" schodisko, ktoré sa zachovalo v takmer neporušenom stave. Ženy a muži mali oddelené priestory. Na západnom nádvorí sa uskutočňovali hry alebo procesie, preto tam stálo stupňovité hľadisko – "divadlo". Samozrejme, celá stavba mala vybudovaný vodovodný a kanalizačný systém. Palác bol vyzdobený početnými freskami a štukovými soklami.¹⁴⁴

Faistos – druhý najväčší a najzachovalejší palác ležiaci v Messarskej nížine na juhu Kréty. V roku 1900, teda v období, kedy Evans začal svoj prieskum Knossu, začali talianski archeológovia s rozsiahlymi vykopávkami vo Faiste. Výkopové práce v tom čase viedol F. Halbherr a L. Pernier. Po druhej svetovej vojne až do roku 1960 pokračoval v odkryvoch taliansky archeológ D. Levi.

Podobne, ako iné paláce na Kréte, aj Faistos prešiel sériou niekoľkých ničivých zemetrasení. Steny starého paláca zo začiatku 2. tisícročia pred n. l. boli zasypané a nad nimi vznikla druhá palácová stavba. Jej vchod bol umiestnený v západnej časti nádvorja. Monumentálne schodisko, široké 14 m, viedlo do vestibulu a do ďalších príľahlých siení. Odtiaľ sa mohlo prejsť buď doľava, kde bola postavená vladárova súkromná rezidencia na severe paláca so zložitou spleťou sál, chodieb a schodísk, alebo doprava do rôznych ďalších palácových miestností. Na západnej strane bol vybudovaný priestor na skladovanie. Hlavný dláždený dvor je na juhovýchodnej strane paláca. Architektonické vybavenie vnútra paláca je oveľa chudobnejšie v porovnaní s Knossom

¹⁴⁴ *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, s. 69 – 70

(napr. je tu málo nástenných malieb). Táto lokalita však priniesla mnoho zaujímavých nálezov hmotnej kultúry (disk z Faistu, doklady krétskeho lineárneho písma A, pec na výrobu bronzu atď.).¹⁴⁵

Malia – mesto na severe Kréty. Nachádza sa tu tretí rozlohou najväčší minojský palác, objavený francúzskou archeologickou výpravou. Prvý palác bol vybudovaný okolo roku 1900 pred n. l. a po jeho zničení bol znovu postavený okolo roku 1700 pred n. l. Je tu zvyčajné centrálné nádvorie, na západnej strane obklopené svätyňami a príbytkami pre úradníkov, na východe honosným stĺporadím. V hypostylovej sále sú piliere popísané znakmi pravdepodobne náboženského významu. Malia zachováva črty ostatných palácov, no je skromnejšie vyzdobený. K najzaujímavejším objavom v tejto lokalite patrí: obetná jama a kernos (teda kamenná kruhová doska s jamkami pri obvode a jednou v strede). Na sever od paláca sa našlo rozsiahle pohrebisko. Tu bol objavený známy zlatý šperk v tvare dvoch včiel nesúcich kvapku medu.¹⁴⁶

Zakros – štvoricu najvýznamnejších lokalít uzatvára palác na východe Kréty. Prvú správu o archeologických nálezoch podáva roku 1852 Thomas A. E. Sprath. Prvý výskum v tejto oblasti začal roku 1901 D. G. Hogarten, ale rozsiahlejšie práce na odkrytí paláca boli vykonané pod vedením N. Platona od roku 1961. Dvojposchodový palác vznikol v období nových palácov. Podarilo sa rozoznať reprezentačné, obytné, kultové, remeselnícke a hospodárske priestory i archív s tabuľkami lineárneho písma typu A. Prvýkrát archeológovia našli zvyšky palácovej kuchyne (nález zvieracích kostí a veľkého kotla). V západnom krídle bolo viacero bazénov. Niektorí odborníci sa domnievajú, že tam bola farbiareň, teda Zakros mohol byť centrom výroby purpuru. Jeho poloha nasvedčuje tomu, že bol i dôležitým obchodným prístavom. V miestnych dielňach vytvárali výrobky z cenných importovaných surovín (napr. cyperská medená hrivna, slonovina, horský krištál). Tento palác, narozdiel od ostatných, nebol nikdy vykradnutý, preto sa tam našlo mnoho hodnotných umeleckých výtvorov i predmetov materiálnej kultúry. Pozoruhodný je nález 3000 rokov starých olív alebo objavená pec na výrobu bronz.¹⁴⁷

¹⁴⁵ BARTONĚK, A. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 239 – 240

¹⁴⁶ *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977, s. 252

¹⁴⁷ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 32 – 34

Medzi menej známe paláce a vily patrí: *Hagia Triada* blízko Faistu, *Tylissos*, *Archanes*, *Vathypetro*, prístav *Amnisos* a *Niru Chani* v okolí Knossu, na východe prístavné mesta *Pseira*, *Mochlos* a *Palaiastro*, zatiaľ najzápadnejší malý palác v *Monastikari* a iné. Obzvlášť hodnotný je objav remeselnícko-roľníckej osady, zvanej *Gurnia*, pretože americká archeologická výprava ju odkryla takmer úplne, pričom jej zachovalý stav umožňuje sledovať celý rad zásad minojského staviteľstva.¹⁴⁸

4. 3. 4 Umenie

Na Kréte vzniklo umenie, ktoré sa vyznačovalo vysokou kultivovanosťou a odrážalo minojské vnímanie krásy života a sveta, ktorý ich obklopoval. Je to umenie živé, všestranné a originálne. Pokúsime sa o zhrnutie základných znakov hodnotnej minojskej keramiky, nástenného maliarstva, drobného sochárstva, glyptiky, zlatníctva a šperkárstva.

Keramika: najväčší rozkvet klasickej minojskej keramiky nastáva v strednom minojskom stupni, ktorý bol obdobím fenomenálneho rozmachu minojskej civilizácie. Najúchvatnejšia palácová keramika bola vyrábaná zhruba od r. 1900 až do roku 1500 pred n. l. v tzv. kamarskom slohu. Charakterizuje prevažne éru starších palácov. Názov dostala podľa dediny Kamares, ležiacej neďaleko Faistu, kde sa v blízkej jaskyni našli prvé doklady tejto hrnčiarskej produkcie. Neobyčajné kamarské vázy boli zhotovované už na hrnčiarskom kruhu. Maľované boli bielou, červenou i oranžovou farbou na čiernom podklade a vyznačovali sa štylizovaným kvetinovým ornamentom. Ťažisko maliarskej výzdoby kamarského štýlu spočíva hlavne v dekoratívnom zachytení pohybu (vlny, špirály, pásy, otvárajúce sa kvety a i.). Najkrajšie ukážky kamarského slohu boli nájdené vo Faiste a Knosse. Palácový inventár zahŕňal rôzne vázy, džbány, kanvice, skyfy, bezuché poháre, misy, amfory, stojany na ovocie a ďalšie nádoby ušľachtilých tvarov. Palácová manufaktúra vyrábala aj pozoruhodné vysoké šálky s mimoriadne tenkými stenami. Tento jemný tovar s hrúbkou okolo jedného milimetra možno prirovnať k vaječnej škrupine. V úžitkovej keramike sa rozmáhajú naďalej ručne vyrábané zásobnice – pithoi, ktoré boli v tomto období umelecky zdobené.

¹⁴⁸ PEČÍRKA, J. a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 349

V rokoch 1700 – 1600 pred n. l. dochádza k stagnácii vo výrobe jemnej maľovanej keramiky a o niečo neskôr tvorba škrupinového tovaru úplne mizne. Táto dekadencia súvisí s koncom obdobia starších palácov a následným prechodom do obdobia mladších palácov. Narastá záujem o vazy z iných materiálov, hlavne z kovu. Zhruba od polovice 16. stor. pred n. l. začína pri výzdobe prevládať svetlý podklad. Vzniká nový štýl, v ktorom sa z rozmanitých motívov postupne vykryštalizovali rastlinné dekorácie (1550 – 1500) a ornamenty morského sveta (1500 – 1450). Obľúbeným rastlinným motívom sú ľalie, karafiáty, krokusy, brečtanové listy, šafran, papyrus a trsy rákosí. Morský štýl reprezentujú morské rastliny a živočíchy, z nich predovšetkým chobotnice s obrovskými chápadlami, sépie, morské hviezdice alebo koraly. Živá príroda je kľúčovým námetom tohto umenia. Podobne ako v kamarskom slohu i tu chýbajú vyobrazenia ľudí a suchozemských zvierat. Vedúcu formu zaujíma trojuchá amfora, dvojuché poháre na vysokej nôžke, štíhle oblúkovité kanvice.¹⁴⁹

Nástenné maliarstvo: steny veľkých či malých palácov, víl a honosných domov zdobili nástenné maľby, tzv. fresky. Najväčší rozvoj freskovej tvorby začína po roku 1700 pred n. l. Z tohto obdobia sa zachovalo niekoľko vzácných, no značne poškodených fresiek, ktoré sa nezaobišli bez rekonštrukcie. V epoche starých palácov boli steny maľované len jednofarebne (pravdepodobne červenou farbou) v pásoch alebo s jednoduchým geometrickým vzorom.

Minojskí umelci maľovali fresky na vlhkú omietku pokrytú niekoľkými vrstvami malty. Tvorivý proces musel prebiehať rýchlo, kým malta nevyschla, pretože za sucha farbu nevstrebávala. Podkladovou farbou bola biela, čierna alebo červená. Malebné námety znázorňovali žltou, modrou a zelenou farbou. Výrazný záujem zaznamenáva maľovaný reliéf, v ktorom umelec spojil farebnú stránku s plastickým efektom. Zvláštnu kategóriu nástenného maliarstva tvoria miniatúrne fresky, na ktorých býva zvyčajne zachytené veľké množstvo postáv a predmetov.

Tematika plochých i reliéfnych fresiek bola nesmierne bohatá a rozmanitá. V zásade sa dajú rozoznať 2 veľké tematické celky: prírodné výjavy a každodenný život na dvore. Rastliny, vtáky, zvieratá a ľudské postavy znázorňovali umelci v mnohých prípadoch realisticky, ale oveľa častejšie sa neusilovali o zachytenie skutočnej podoby ani v

¹⁴⁹ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 68 – 72

obrysoch, ani vo farbách (napr. maľba ruže s šiestymi listami alebo opica s modrou srst'ou).¹⁵⁰ Zriedkavo maľovali motívy s vojenskou tematikou.

V krétskom maliarstve môžeme nájsť nepochybne aj egyptské a mezopotámske prvky. Presvedčiť sa o tom môžeme na freskách znázorňujúcich ľudské postavy. Maľované subjekty sú štíhle, majú úzke pásy, hlavy zachytené z profilu, ale telá spredu. Tváre mužov maľovali na hnedo-červenom pozadí a tváre žien na krémovo-žltom pozadí. Božské bytosti kreslili ojedinele a zobrazovali ich v menších dimenziách.¹⁵¹

Aby sme sa vyhli monotónnemu a zdĺhavému popisu dochovaných pamiatok minojského maliarstva, rozhodli sme sa vymenovať len tie najznámejšie a najkrajšie zreštaurované fresky stredominojského obdobia, pričom niektoré ich vyobrazenia nájdete v časti venovanej obrazovým prílohám. Konkrétne ide o nasledovné umelecké diela:

- Zberači šafranu (pravdepodobne najstaršia zachovaná freska),
- Rituálny sprievod na čele s tzv. Princom s perovou korunou (postavy sú maľované v životnej veľkosti),
- Malá Parížanka (pôvabná kňažka),
- Dámy v modrom (ženy na obraze tak živo gestikulujú, až má divák pocit, že ich počuje hovoriť),
- Plávajúce delfíny (z fresky kráľovninej komnaty v Knosse),
- Akrobat s býkom (muž preskakujúci býčí chrbát),
- Freska s papyrusovými kvetmi (v tzv. trónnej sále, našla sa takmer neporušená),
- Freska s modrou opicou kráčajúcou fantastickou krajinou s krokusmi (pripomína modré opice z "domu fresiek"),
- Freska s bielymi ľaliami (zdobila steny vily v Amnise) a i.

Fresková výzdoba stien bola nákladná záležitosť, preto si ju mohli dovoliť len zámožní ľudia. Zmienené fresky pochádzajú z niekoľkých palácov a domov vilového typu.

Sochárstvo: na Kréte neboli do dnešnej doby vykopané žiadne monumentálne kamenné sochy. V odbernej literatúre sa najčastejšie uvádzajú dve možné vysvetlenia tohto fenoménu: 1. Minojci vyrábali len početnú drobnú plastikú

2. vytvárali aj veľké plastiky, ale z málo trvanlivého materiálu, napr. z

¹⁵⁰ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 130 – 131

¹⁵¹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 24

dreva, hlíny, sadry a podobne.

Príčiny, kvôli ktorým sa Kréťania neusilovali o tvorbu väčších kamenných sôch sú zatiaľ pre výskumníkov veľkou neznámou. Jedným z dôvodov môže byť to, že ostrov nemal dostatok kvalitatívne vhodného materiálu pre takúto tvorbu (napr. mramor museli dovážať).

Zachované sošky s výškou od 7 do 25 cm dokumentujú majstrovskú zručnosť krétskych umelcov v danom odbore. Tieto malé plastiky vyrábali z bronzu, slonoviny, fajansu, zlata, ale tiež mramoru. Väčšinou plnili funkciu obetných darov. Najznámejšie sú sošky bohýň, ktoré držia hada alebo dvojité sekeru. Nemenej známy je i slonovinový akrobat, ktorého autor vyrezal do najmenšieho detailu, tzn. na drobnej figurke vidno svaly na nohách a pažiach, dokonca i žily na rukách a nechty na prstoch. Minojskú kreativitu reprezentujú aj drobná plastika v tvare býčej hlavy zo steatitu. Ide o rhyton¹⁵² nájdený v Malom paláci v Knosse. Oči býka sú vykladané horským krištálom, nozdry tvorí obrovská mušľa a rohy sú z pozláteného dreva. Tento nájdený artefakt je z ľavej strany sčasti rekonštruovaný.¹⁵³

Glyptika: úlohou glyptika bolo zhotoviť rytím a rezaním rozmanité pečate a gemy. Pečate, ako už vieme, mali chrániť majetok vlastníka pred odcudzením. Od začiatku 20 stor. pred n. l., teda v mladom minojskom štáte, prechádza glyptika výrazným pokrokom. Dochádza k výrobe pečatí z polodrahokamov s použitím dokonalejšieho náradia, ale naďalej sa vyrábajú aj pôvodné pečate z mäkkých materiálov, ako napr. slonovina a steatit. Na pečatiach spočiatku prevládali bežné motívy, tj. geometrické vzory či piktografické znaky. Obsahovo bohatšie námety a scény prichádzajú v období 1700 – 1550 pred n. l. Glyptici začali využívať prírodné motívy, kultové scény a dokonca sa objavuje aj prvý portrét muža z profilu na hlinenom odtlačku z Knossu.¹⁵⁴ Pomerne často vytvárali obrázky levov, škorpiónov alebo krétskych jedovatých pavúkov, a to z jednoduchého dôvodu, mali odstrašujúci účinok. Okolo r. 1700 pred n. l. sa zaviedol do výroby nový typ pečatidla – pečatný prsteň. Najprv bol vyrábaný z kameňa a slonoviny, neskôr z kovov (bronz, striebro a zlato). Niektoré gemy v tomto období získavajú funkciu amuletov a talizmanov. Mali prinášať šťastie pri rybolove,

¹⁵² Rhyton – kamenná rituálna nádoba

¹⁵³ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 80 – 84

¹⁵⁴ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 135 – 136

úrodný dážď, prípadne odvracať nešťastie pri plavbe loďou. Svojho majiteľa sprevádzali za života i po smrti.

Zlatníctvo a šperkárstvo: krétske ženy, ale aj muži sa radi krášlili šperkami najrôznejších tvarov z najrozmanitejších materiálov. Tak vznikli početné umelecké dielka ako náramky, náhrdelníky, náušnice, prstene, spony, čelenky a ihlice do vlasov. Mimoriadne obľúbeným materiálom boli korále z krištáľu, ametystu, fajansu alebo karneolu. Neskôr sa do popredia dostáva meď, striebro a hlavne zlato. Minojskí šperkári čerpali dekoračné motívy zo sveta zvieracieho i rastlinného, neobišli však ani postavy bohov. Zhruba od r. 2000 pred n. l. ovládali techniku, prevzatú z Egypta a Sýrie, totiž spájanie kovov (predtým vytvárali ozdoby zo strieborných či zlatých drôtikov len pomocou kladiva).¹⁵⁵ Poznali filigrán – ornament z tenkých drôtikov zlata a používali granuláciu – pokrývanie zdobeného predmetu drobnými guľčkami zo zlata. V tom istom období sa objavujú prvé šperky vykladané polodrahokamami.¹⁵⁶

4. 3. 5 Špecifické minojské odievanie

Mužské a ženské oblečenie starých Kréťanov bolo neobyčajne rafinované, možno až extravagantné. Môžeme ho rozdeliť na oblečenie denného a slávnostného typu. Líšia sa hlavne množstvom a formou umeleckého zdobenia. Najstaršie odevy boli pochopiteľne zo zvieracej kože, no v dobe bronzovej sa z nich stávajú už len liturgické rúcha. V každodennom živote nosili ostrovania šaty z ľanovej a bavlnenej tkaniny.¹⁵⁷

Mužské oblečenie pozostávalo z kusu látky pevne zviazanej okolo bedier, prípadne nosili bedrovú zásteru s puzdrom na pohlavné orgány. Horná polovica tela zostávala za normálnych okolností nahá, pričom si ju hlavne z dôvodu ochrany pred slnkom potierali olivovým olejom, zmiešaným s výťažkami rôznych bylín, ale aj živočíšnych tukov. Vyšší predstavitelia spoločnosti nosili opasky s dýkou. Opasky boli zhotovené pravdepodobne z kože. Krétski muži nosili i dlhé sukne a v chladnom počasí si obliekali krátky plášť siahajúci po pás.

Pre ženský odev je charakteristický krátky, otvorený živôtik. Tento hlboký výstrih ponecháva prsia odhalené. Odkryté prsia boli súbežným vyjadrením viacerých prvkov –

¹⁵⁵ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 88 – 91

¹⁵⁶ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 150

¹⁵⁷ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 148

krásy i prítlačivosti ženského tela a z toho vyplývajúce estetično, ozdobnosť oblečenia, symbol materstva a sebavedomie ženy, ktorá sa pri skrášľovaní snažila využiť všetky svoje fyzické danosti, aby bola čo najpôvabnejšia.¹⁵⁸ Priliehavý živôtik bol bez rukávov, s úzkymi trojštvrťovými rukávami alebo naopak s naberanými rukávami. Občas je doplnený aj stojatým golierom. Dolnú časť tela zahaľovali dlhé volánové sukne. Volán bol neodmysliteľnou súčasťou sukne približne do r. 1550 pred n. l. Podľa fresiek z tzv. mladších palácov nosili ženy pestrofarebné sukne, ktoré boli okrem spomenutých volánov zdobené stužkami, lemami a početnými vzormi z kvetín, zvierat, gryfov a sfing. Často látku dopĺňali našité zlaté pliešky. Niekedy sa na volánovú sukňu prevliekla vzorovaná zástera. Kréťanky nosili aj dlhé šaty z jediného kusu látky. Tento odev ich zakrýval od hlavy až po päty. Obliekali si ho len na presne určené ceremónie.¹⁵⁹

Muži a ženy chodili prevažne bosí, ale poznali aj akýsi druh sandálov. Takáto obuv bola pravdepodobne vyrábaná z kože, prípadne išlo o kombináciu kože a látky.

Okrem skvostných odevov sú pre Kréťanov charakteristické neobyčajne krásne účesy. Ženy nosili dlhé alebo polodlhé vlasy. Polodlhé vlasy boli vyčesané do vysokého drdolu, z ktorého spadali nad čelo a nad spánky bohaté lokne. Dlhé vlasy bývali zozadu stočené do množstva lokní, pri slávnostných príležitostiach prepletených ešte rôznymi stuhami a perlami. Pre dedinské ženy bola táto úprava vlasov príliš komplikovaná, a preto s najväčšou pravdepodobnosťou nosili skôr hladký a jednoduchý účes. Muži preferovali krátky zostrih kučeravých vlasov, hlavne na dedinách. Avšak na dvore, zrejme pri kultových hrách, si účesy upravovali na podobnom princípe ako ženy: dlhé vlasy vyčesané do uzla s vrkočom alebo vytvarované do dlhých kučier. K ochrane hlavy pred dažďom slúžili mužom buď ploché, široké čiapky, alebo tesne priliehajúce čiapocky so silným ohrnutým okrajom. Ženy mali bohatý výber pokrývok hlavy. Často nosili vysoké špicaté klobúky, rôzne formy baretov a závoj v podobe rohu.

Obyvatelia palácov, ale určite i rodiny z panských domov, používali pri úprave svojho zovňajšku toaletné predmety a kozmetické pomôcky. Na česanie slúžili drevené, ale i slonovinové hrebene. Prebytočné vlasy si vytrhávali bronzovými, pomenej striebornými či zlatými pinzetami. Pretože Kréťania nepoznali nožnice, boli nútení strihať si vlasy nožom. Bronzové okrúhle predmety s vylešteným povrchom používali ako zrkadlá. Vkusne upravené minojské ženy sa mali vo zvyku líčiť. Farby rozotierali

¹⁵⁸ HULÍNEK, D. Ako sa žilo minojským Kréťanom. In: *Historická revue*. 2008, roč. 19, č. 7-8, s. 18

¹⁵⁹ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 149

na paletách, neskôr v kamenných miskách.¹⁶⁰ Vlastnili aj luxusné nádoby na parfémy. Z rozličných textov vyplýva, že existovala ružová, cyprišová a šalvijová vôňa. Móda, ktorá prikazovala nosiť šaty s hlbokým výstrihom, priala rôznym náhrdelníkom. Dôležitým doplnkom boli aj veľké náušnice a náramky či krúžky na rukách a nohách. Šperky mali uložené v ozdobných škatuľkách zo slonoviny alebo dreva s kosteným či fajansovým vykladaním.¹⁶¹

4. 3. 6 Náboženstvo

Neexistujú žiadne písomné doklady o náboženskej viere starých Kréťanov. Napriek tomu vieme, že minojská spoločnosť bola výrazne ovládaná náboženskými predstavami a kultom. Presviedčajú nás o tom nájdené maľby, nádoby a sošky. Avšak netreba zabúdať na to, že interpretácia archeologických nálezov má často subjektívny charakter. Nové svetlo do tejto problematiky by mohlo priniesť rozlúštenie textov s lineárnym písmom A. Isté je, že Kréťania prevzali veľa prvkov z predstáv starovekých národov Predného východu.

Zdá sa, že Kréťania uctievali:

- zvieratá (ryby, vtáky, tulene a iné)
- labrys (sekera s dvojitým ostrím)
- fетиše (stromy, kvety atď.)
- ženské božstvá.

Ústredným božstvom bola matka – Zem. Vníмали ju ako daryňu vegetácie, života a úrody. V Knosse ju nazývali Potnia – Pani labyrintu. V podobe býka bol uznávaný jej manžel, prípadne syn. Symbolizoval mocné božstvo plodnosti. S jeho kultom sú spojené posvätné býčie rohy – častý motív minojskej architektúry. Nesmiernu úctu prechovávali k tzv. Minoom. Boli to ľudskí zástupcovia božstva na zemi. Minojčania verili, že kráľ Knossu bol potomkom býka.¹⁶²

Keďže hlavné božstvo bolo ženského rodu, je viac než pravdepodobné, že ženy mali významné postavenie v spoločnosti. V religióznej sfére hrali kňazky oveľa dôležitejšiu úlohu ako kňazi. Napriek tomu, podľa viacerých indícií bol najvyšším kňazom na Kréte vládca Knossu.

¹⁶⁰ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 54 – 57

¹⁶¹ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 151

¹⁶² ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 23

Niektorí teoretici hovoria o nadvláde matriarchátu nad patriarchátom. Ak by bola táto sugestívna teória pravdivá, išlo by o dosť atypickú črtu v prostredí starovekých kultúr. Apropo dodnes sa nenašiel žiadny presvedčivý dôkaz, ktorý by potvrdzoval existenciu matriarchátu alebo gynaikokracie. Táto pochybná hypotéza pramení z faktu, že ženy boli zobrazované oveľa častejšie ako muži na reliéfoch či samostatných idoloch. Lenže častý výskyt žien na daných predmetoch, môže byť len dôsledok ich funkcie v náboženstve, kde boli stotožňované s krétskymi bohyňami. Tento fakt potom oprávňoval privilegované ženy a kňazky k tomu, aby počas rôznych kultových obradov a rituálov zastupovali bohyne.¹⁶³

V tejto súvislosti použijeme zaujímavý predpoklad známeho berlínskeho historika Heinza Geissa, ktorý popisoval rituálny svadobný tanec. Podľa neho v priebehu náboženskej slávnosti kráľ – kňaz s býčou maskou vykonával posvätnú svadbu s kňazkou, preoblečenou za kravu, aby tak mohla stelesniť bohyňu plodnosti.¹⁶⁴ Myslíme si, že tento príklad dostatočne vystihuje úlohu ženy počas rituálov. Domnievame sa, že ústredným cieľom minojského umenia nebolo vyzdvihovanie a blahorečenie panovníka, ale propaganda náboženstva pomocou ženy – kňazky.

Na Kréte neboli nájdené stavby chrámového typu. Minojčania uctievali božstvá v jaskyniach, na voľných priestranstvách a neskôr hlavne v domácich či palácových svätyniach. Zaujímavé sú tzv. vrcholové svätyne umiestnené blízko vrcholov významných štítov (napr. Petsofa a Iuktas). Zdá sa, že tieto svätyne boli kultové miesta palácovej elity a navštevovali sa len sezónne počas zvláštnych náboženských sviatkov, pretože sú príliš neprístupné na častejšie využívanie. Religiózne aktivity späté s jaskynnými priestormi sú v egejskej oblasti také silné, že Gréci ešte dnes udržiavajú malé ortodoxné kaplnky vo svojich početných jaskyniach.

Kréťania na počesť bohov usporadúvali verejné slávnosti. Ich súčasťou boli slávnostné procesie, pästné zápasy, akrobatické cvičenia, hudba a extatické tance. Objavil sa názor, podľa ktorého náboženskú extázu dosahovali užívaním ópia. Mimoriadne nebezpečným zvykom bola tauromachia – skok cez býka. Na viacerých maľbách atlét spredu uchopí býka za rohy, prehodí sa mu na chrbát a potom zoskočí na zem. Dnešní toreadori sú presvedčení, že takýto akrobatický výstup nie je možný. Býk neznáša chytanie za rohy, myká hlavou nabok a kole na všetky strany. Našli sa aj

¹⁶³ <http://phidias.webnode.sk/najnovsie-cislo/kto-sedel-na-minojskom-a-mykenskome-trone/>
[cit. 2011-12-02]

¹⁶⁴ GEISS, H. *Staroveký Knossos*. Praha: Vyšehrad, 1985, s. 102

dôkazy o tom, že býkom opilovali rohy, lenže mohol stačiť jeden neobratný pohyb a akrobat sa stal obeťou rozzúreného zvierat'a. Evans veril, že býčích hier sa aktívne zúčastňovali chlapci aj dievčatá.¹⁶⁵ Vychádzal pritom z tzv. "farebného kódu", pod ktorým rozumieme, zaužívaný zvyk v egejskom prostredí, maľovať ženy bielou farbou. Grécka archeologička N. Marinatos má však iný názor. Podľa nej biely skokani nemusia byť ženy, pretože majú viditeľne mužskú anatómiu – široké svaly, žiadne prsia. Okrem toho je evidentné, že postavy boli oblečené v typických mužských sukniach s puzdrom na falus.

Dnes je v obľube skôr domnienka, že skokanmi boli len chlapci, pričom rozdielnosti vo vyobrazeniach (farba tela) môžu diferencovať vek a postavenie skokana. Marinatos tvrdí, že akrobati bielej farby boli mladší a menej obratní, kým hnedí akrobati boli skúsenejší a šikovnejší.¹⁶⁶ Skokani mali v minojskej spoločnosti významné postavenie. Zmysel tauromachie spočíval v iniciácii dospievajúcich aristokratických chlapcov a zároveň v preukázaní ľudskej nadržanosti nad býčou silou. Po obradoch býval býk zrejme chytený do siete, prerezali mu hrdlo a jeho krv nechali stekať do kultových nádob.¹⁶⁷ Okrem krvavých zvieracích obetí boli krétskym božstvám prinášané dary vecného charakteru, ako napr. hlinené alebo bronzové figúrky ľudí a zvierat. Menej majetní ľudia obetovali bohom múku, syry, med, olivový olej, víno, ale i ovčiu vlnu a ovčiu kožu.

Kult mŕtvych

Od neolitu až po koniec doby bronzovej prevláda vo východnom Stredomorí kostrové pochovávanie. Pochovávalo sa do hrobiek kruhového pôdorysu (tzv. tholos), do murovaných komorových hrobov (tzv. osuáriá) a tiež do skrinkových hrobov postavených z veľkých kamenných platní, zakrytých jednou doskou. Tieto typy sepulkralného staviteľstva sú charakteristické nielen pre stredné minojské obdobie, ale objavujú sa už aj v skoršom minojskom období. V týchto dvoch obdobiach dominujú kolektívne hroby. Pretrváva aj zvyk z neolitickej fázy, pochovávať telá v jaskyniach či skalných štrbinách. Mŕtvych ukladali do hlinených larnakov. Vo výnimočných prípadoch tvoril larnak samostatný hrob umiestnený v jednoduchej jame.

¹⁶⁵ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 92 – 93

¹⁶⁶ http://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Pravnicka_fakulta/O_fakulte/Sucasti_fakulty/Katedry/KPD/Medea2004.pdf [cit. 2011-18-02]

¹⁶⁷ GELDARD, R. G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004, s. 124

Strednominojský larnak je vyšší, ale zároveň aj kratší, sčasti maľovaný. Vyskytujú sa tiež hroby uložené vo veľkých nádobách – pithoi.¹⁶⁸

Funkciu pithoi ako pohrebných nádob deklaroval aj nemecký geológ H. G. Wunderlich. Ten však odmieta nazvať Knossos sídlom vládcu, podľa neho je to len gigantická kultová stavba, určená na pochovávanie a uctievanie zosnulých. Podľa neho do obrovských pithoi vložili mŕtveho a jeho telo zakonzervovali medom. Kanalizačné zariadenia privádzali do tohto "mauzólea" tekutiny potrebné na balzamovanie. Minotaurus symbolizoval smrť alebo strážcu pokoja mŕtvych. Tento Wunderlichov kontroverzný názor bol a stále je veľmi kritizovaný. Hlavným protiargumentom jeho teórie je fakt, že v knosských pithoiách sa nenašli žiadne ľudské pozostatky.¹⁶⁹

Kult mŕtvych fungoval formou prinášania darov a vykonávania obiet v určitých dňoch (možno dodržiavali presné výročia). Každý obrad sa odohrával na "cintoríne" pri hrobe zosnulého, niekedy dokonca vo vnútri hrobu. Zúčastnili sa ho ľudia nejakým spôsobom spätí s mŕtvym. Sprostredkovateľom medzi svetom živých a mŕtvych boli samozrejme kňazky. Slávnostný ceremoniál mohli doprevádzať spev a hudba. V základoch týchto zvyklostí tkvie viera Minojčanov v posmrtný život zosnulých. Preto svojich mŕtvych pochovávali s jedlom, zbraňami, šperkmi, predmetmi dennej potreby, amuletmi atď. Snažili sa získať náklonnosť človeka, ktorý odišiel, a zaistiť si tak jeho ochranu úrody i stád. Existenciu takýchto obradov potvrdzujú nájdené hroby a scény namaľované na stenách sarkofágu z Agia Triady.¹⁷⁰

Temná stránka minojkého náboženstva

Niektoré staroveké civilizácie sú známe tým, že počas rôznych kultových obradov praktizovali ľudské obety (napr. Sumeri). Zdá sa, že ani krétska spoločnosť nebola v tomto smere úplne pasívna.

V 70. rokoch 20. storočia grécki archeológovia Iannis a Sakellarakis odkryli trojdielnu svätyňu v Archanes neďaleko Knossu. Táto svätyňa sa zrútila počas silného zemetrasenia, čo je však zaujímavé, zrútila sa v čase konania ľudskej obete. Mala tri rovnako veľké miestnosti orientované V – Z , spojené chodbou na severnej strane. Vo východnej časti sa našli tri kostry - kňaza, kňazky a mladého muža, ležiaceho v

¹⁶⁸ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 40 – 41

¹⁶⁹ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Knossos> [cit. 2010-29-10]

¹⁷⁰ PRESSOVÁ, L. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, s. 183

extrémne skrčenej polohe. Polohy kostier kňaza a kňažky poukazujú na to, že sa snažili chrániť pred padajúcimi kameňmi, mladík bol v čase zemetrasenia mŕtvy, ako naznačuje bronzová dýka nájdená v jeho hrudi. Sfarbenie jeho kostí, na vrchu sú vybielené a naspodku čierne, vypovedá o tom, že vykrvácal. Štvrté pozostatky patrili zrejme pomocníkovi kňaza, ktorý zahynul v chodbe, nesúc nádobu s reliéfom býka k obetnému oltáru. Manchesterskému foreznému tímu sa podarilo pomocou lebiiek kňaza a kňažky zrekonštruovať hlinené modely hláv.¹⁷¹ Vyobrazenie týchto fascinujúcich modelov nájdete v prílohách práce.

Existenciu rituálov s ľudskými obeťami na Kréte nepriamo podporil aj objav z r. 1979, kedy bolo v severnom krídle Knossu nájdených 327 kostí štyroch detí vo veku 8 až 12 rokov. Americký archeológ Lewis Binford našiel na niekoľkých kostiach zvláštne zárezy, spôsobené ostrým kovovým predmetom. Domnieva sa, že vznikli pri odstraňovaní mäsa z kostí. Binford vo svojej štúdii píše: *„Tieto zárezy určite nevznikli pri pohrebných obradoch, pretože boli odstránené len niektoré kusy mäsa. Skôr to pripomína techniky kanibalských rituálov. Deti boli zrejme obetované a potom čiastočne skonzumované.“*¹⁷²

Dobrovoľné či násilné obety? Kultová antropofágia? Ťažko tomu uveriť! Ved' sa predsa zapodievame minojskou kultúrou, kultúrou tak mierumilovnou, kultúrou založenou na láske k životu! A predsa existujú nálezy týchto krutých činov. Otázne je, či sú tieto nálezy naozaj vykladané správne. Popravde viacerí skúmatelia minojskej kultúry tvrdia, že správy o pravidelnom zvyku vykonávania ľudských obetí sú skreslené. Odvolávajú sa na zemetrasenie, ktoré mohlo nastať počas náboženského rituálu a zapríčiniť tak náhodné tragédie. Oponenti môžu zase vychádzať z teseovského mýtu, ktorý hovorí o obetovaní deviatich aténskych chlapcov a dievčat krétskej obludke Minotaurovi. Ak tomuto príbehu pripisujeme historické jadro, mohlo by ísť skutočne o záznam potvrdzujúci vykonávanie ľudských obetí. Tak či onak, myslíme si, že Binfordove tvrdenie o náboženskom kanibalizme detí nie je dostatočne dokázané. Koniec koncov našiel sa len jeden nález, ktorý potvrdzuje jeho hrozivú teóriu. Zároveň však nemôžeme ani úplne vylúčiť hypotézu, podľa ktorej na ostrove dochádzalo k rituálnym obeťam. Domnievame sa, že naozaj takéto aktivity mohli byť súčasťou náboženského kultu. Nešlo však o pravidelne zaužívaný zvyk, ale skôr o ojedinelé či

¹⁷¹ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 109

¹⁷² KABELÁČOVÁ, LENKA. Ztraceni v labyrintu! In: *Enigma*. 2010, č. 5, s. 84 – 85 ISSN 1802-7105 85 s.

mimoriadne praktiky. Informácie o tom, kedy a za akých okolností boli vykonávané, nám nie sú zatiaľ známe.

Obety ani veľkodušné dary nedokázali upokojiť rozhnevaných bohov. Krétsku moc oslabili veľké a ničivé zemetrasenia.

4. 5 Explózia na ostrove Théra

Ostrov Théra, od stredoveku premenovaný na Santorin, leží asi 110 km severne od Kréty. Je jedným z najjužnejších ostrovov Kyklád, na ktorom sa spočiatku rozvíjala kykladská kultúra, neskôr výrazne ovplyvnená minojskou kultúrou. Výrazný prísun krétskeho sortimentu na Théru, úzke kultúrne a politické vzťahy s Krétou, prevzatie minojského náboženstva, rituálnych zvyklostí, ale aj lineárneho písma A, dokazujú vznik obchodných osád, riadených z krétskeho strediska. Pravdepodobne tu bola umiestnená aj základňa krétskej námornej flotily. Minojskí prisťahovalci mali vedúce postavenie v porovnaní s kykladským miestnym obyvateľstvom. Toto kvitnúce starobylé mesto nanešťastie zničil sopečný výbuch, ktorý vyhodil celý stred ostrova do povetria. Časť mesta sa zrútila do mora, druhú časť pochovala hrubá vrstva lávového kameňa a popola. Nejaký čas pred začiatkom kataklizmy obyvateľov ostrova postihlo silné zemetrasenie, ktoré bolo azda varovným signálom k tomu, aby sa dali na útek. Tým sa vysvetľuje, že v "pochovanom prístave" Akrotiri sa nenašli žiadne ľudské pozostatky.¹⁷³

Vykopávky v minojskom meste Akrotiri viedol od 60. rokov 20. storočia grécky archeológ Spiridon Marinatos. V r. 1974 sa žiaľ zrútil do jedného z hlbokých výkopov a zomrel. Po jeho smrti vedenie výskumu prebral jeho dlhoročný spolupracovník Christos Doumas. Ich objav sa považuje za najväčší úspech gréckej archeológie. Na rozdiel od mnohých iných vykopávok, financovaných západnými univerzitami, tieto financovala grécka vláda. Viacpodlažné domy, fresky a keramika sa zachovali vo veľmi dobrom stave, a tak pod nánosmi popola, zostal zachovaný obraz zo života minojského obyvateľstva.¹⁷⁴

Následky explózie thérskej sopky pre egejskú oblasť a hlavne Krétu sú predmetom živých vedeckých diskusií. Do 80. rokov 20. storočia boli mnohí vedci presvedčení, že výbuch na Thére zapríčinil zánik minojskej kultúry. Najnovšie dôkazy, získané

¹⁷³ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 54 – 55

¹⁷⁴ PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s.109

analýzou letokruhov, sopečných usadenín i sond v polárnych ľadovcoch, poukazujú na to, že vulkanický výbuch sa odohral okolo r. 1650/ 1600 pred n. l. My vieme, že úpadok Kréty nastáva až okolo r. 1450, a teda, na základe tejto skutočnosti môžeme konštatovať, že zánik minojskej Kréty nie je dôsledkom priamej prírodnej katastrofy. To však neznamená, že Kréta nepocítila nepriame následky erupcie. Sopečný popol, anomálne zrážky mohli na dlhú dobu zničiť vegetáciu východnej časti Kréty. Pobrežné osídlenia boli zasiahnuté mohutnou prílivovou vlnou cunami. No, ľudia žijúci vo vnútrozemí sa z týchto deštruktívnych následkov spamätali, odstránili prípadné škody a žili ďalej, v období označovanom archeológmi ako začiatok neskorominojský.¹⁷⁵

4. 6 Neskoré minojské obdobie

Neskorominojská epocha sa od začiatku 16. stor. pred n. l. asi do r. 1450 pred n. l. v spôsobe života, v umení a architektúre výrazne nelíši od poslednej fázy stredominojskej epochy. Krétski umelci zhotovovali v 16. - 15 stor. nádoby z mäkkého kameňa, zdobené nízkym reliéfom a bronzové plastiky technikou liatia na stratený vosk. Hrnčiari vo výrobe preferovali až do r. 1500 kamarský štýl. Potom ho vystriedali vázy maľované hnedou farbou na svetlom podklade, s motívmi morských rastlín a živočíchov. Túto tematiku badať aj na nástennej maľbe. Podobné nálezy boli nájdené aj na Thére pod vrstvami popola.¹⁷⁶

Na Kréte dochádza čoraz častejšie k zemetraseniam. „*Boží hnev nebol nikdy tak silný....Obloha na dlhé dni zmizla, zem roztrhala večné rany.*“ Tak opisuje Homér v poradí sedemnásť zemetrasenie, ktorého následky sú pre Minojcov tentoraz osudné. Na základe archeologických dôkazov vieme, že okolo r. 1520 pred n. l. muselo dôjsť k obrovskému zemetraseniu, ktoré zničilo takmer všetky paláce s výnimkou toho v Knosse. Presné poradie a nadväznosť udalostí, ktoré nasledovali po tejto tragédii sú dosť neisté. Hladomor, choroby a vzbury mohli zohrať pri úpadku minojskej kultúry dosť podstatnú úlohu, no priame dôkazy o tom nemáme. Vzniknutú situáciu mohli využiť Mykénci, ktorí okolo r. 1450 pred n. l. vpadli do Knossu a ovládli väčšinu ostrova. Aj okolnosti mykénskej okupácie sú však zahalené tajomstvom. Nie vždy je ľahké voliť medzi spojenectvom, ovládnutím, federáciou, dynastickými zväzkami a kultúrnym pohľtením. Porážky sa stávajú zrejmy len vtedy, keď po vyhladení

¹⁷⁵ *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, s.70

¹⁷⁶ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 26

prevládne dovezená kultúra.¹⁷⁷ Archeologické nálezy potvrdzujú, že domácu kultúru v tomto období ovplyvnila prítomnosť Achájcov. Ich vplyv sa odrazil v architektúre, vo výtvarnom umení i v písme takto:

- v krétskych palácoch sa objavila trónna sála mykénskeho typu,
- vázové maliarstvo palácového štýlu stratilo zmysel pre realitu a je charakteristické len schematickým kvetinovým ornamentom,
- objavili sa hroby bojovníkov pochovaných v plnej zbroji,
- objavili sa tabuľky s lineárnym písmom B.¹⁷⁸

V náboženstve síce pribudli mykénski bohovia, pôvodné kňazky si však pravdepodobne udržali svoj vplyv, pretože prastará ideológia veľkej matky bohyně sa nezmenila, a obety sa prinášali ako predtým, zanikli však vrcholové horské svätyne zviazané s palácovou elitou, ktorú Mykénci potlačili.¹⁷⁹ V neskorominojskom období prevládajú komorové hroby alebo vznikajú nekropoly. Výskyt šachtových hrobov s výklenkom, určených iba pre jeden pohreb, značí pomalý prechod od kolektívnych hrobov k individuálnemu pochovávaniu.¹⁸⁰

V 15. a 14. storočí pred n. l. Kréta udržiavala čulé kontakty s Egyptom, čo možno doložiť dvoma skutočnosťami:

1. Za vlády Thutmosa III. (1490 – 1436) Egypťania privážali stavebné drevo z Libanonu na lodiach Keftiov – egyptské označenie Kréťanov.
2. Za panovania Amenhotepa III. a Amenhotepa IV. (Achnatona) Kréťania kupovali z Egypta sušenú zeleninu, olej a remeselné výrobky z farebného skla a fajansy.

Toto obdobie ešte stále môžeme považovať sa akési dožívaniu minojskej civilizácie, i keď ovládanej gréckymi Achájcami. Skutočný úpadok nastáva okolo r. 1350 pred n. l., kedy Knossos vyhorel, ale k jeho obnove už nedošlo.¹⁸¹ V Tell el Amarne, známom sídle faraóna Achnatona (1352 – 1338), našlo sa veľké množstvo mykénskej keramiky, kým minojská keramika skoro úplne chýba. Navyše, minojské centrá na Rodose, Kéu, Míle a Miléte získali mykénsky charakter. Z toho vyplýva, že vplyv minojskej Kréty zanikol. Bol to zjavne následok druhého vpádu Mykéncov a zvrhnutia prvej minojsko-

¹⁷⁷ LEVI, P. *Svět starého Řecka*. Praha: Knižní klub, 1995, s. 32

¹⁷⁸ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 26

¹⁷⁹ PETRÍK, I. *Penza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s.100

¹⁸⁰ NOVOTNÁ, M. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, s. 40 – 41

¹⁸¹ ZUBÁČKA, I. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 26

mykénskej vládnucej vrstvy. Osud krétsko-mykénskej civilizácie však nakoniec zavfšili okolo r. 1100 pred n. l. dórske kmene z Peloponézu.¹⁸²

¹⁸² PETRÍK, I. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, s. 99

ZÁVER

Minojská civilizácia sa radí k najkrajším a najvyspelejším dominantám starovekého sveta. Jej kultúra je taká originálna a bohatá, že je predmetom záujmu mnohých svetových archeologických škôl už niekoľko desaťročí. A niet sa čomu diviť, veď kolíske európskej kultúry ako nositeľke cenných informácií z oblasti Stredozemného mora treba venovať dostatočnú pozornosť. Nepochybne najpozoruhodnejší je fakt, že klasickú grécku kultúru predstihla o vyše tisíc rokov. Nech by sme sa pri skúmaní Kréty vybrali akýmkoľvek smerom, vždy dôjdeme k niečomu, čo je najstaršie v Európe. Na Kréte vznikol de facto najstarší štát v Európe, najstaršie mestá, cesty, stavby a v neposlednom rade písma. Krétska spoločnosť ako križovatka medzi Európou, Áziou a Afrikou pestovala živé obchodné styky. Vďaka spojeniu s vyspelými kultúrami týchto troch kontinentov, disponovala obrovským bohatstvom, ktoré využila nielen pri výstavbe monumentálnych palácov, ale i v skvostnom umení. Steny najvýznamnejšieho minojského paláca v Knosse, tak zobia majstrovsky namaľované fresky, ktorých umelecká hodnota je nevyčísľiteľná. Ozdobná tematika je rôznorodá, sú to hlavne prírodné motívy a motívy každodenného palácového života. Keďže umenie sa zrodilo v lone náboženstva, na freskách či maľbách zdobiacich keramiku, často nachádzame i religiózne motívy, tj. rôzne posvätné symboly, procesie, skoky cez býka atď. Početné sú nálezy tzv. idolov ženského božstva, ktorých výrobu Kréťania prevzali pravdepodobne z Predného východu. Celkovo majú ženy na Kréte významné spoločenské postavenie, čo je na pomery starých civilizácií dosť neobvyklé.

V rámci našej diplomovej práce sme sa snažili o komplexné poňatie minojskej kultúry, tzn. ponúkame mytologickú a kultúrno-historickú mozaiku. Pri štúdiu odbornej literatúry a prameňov k danej téme sme sa často stretli s protichodnými názormi, napr. už len pri samotnom datovaní sa autori kníh nie vždy zhodujú, preto sme sa riadili hlavne najrozšírenejšími teóriami, ktoré sú uznávané fundovanými odborníkmi egejskej archeológie. Pre zaujímavosť uvádzame aj špekulatívnejšie teórie, ktoré v nás vzbudzujú pozornosť, nakoľko sa javia ako pravdivé, no ich pravdivosť nebola dosiaľ dokázaná. Pri písaní tejto práce sme mali na zreteli podať čo najobjektívnejšie informácie o minojskej kultúre, i keď spájať objektivnosť s minojskou kultúrou je v niektorých prípadoch diskutabilné.

Mocenský vplyv minojskej civilizácie nenávratne zanikol okolo roku 1100 pred n. l., jediné čo prežilo z obdobia jej najväčšej slávy, bola pamäť ľudu – príbehy tradované z generácie na generáciu.

Zoznam použitej literatúry:

1. AMALRIK, A. S. - MONGAJT, A. L. *Hľadanie dávnych kultúr*. Bratislava: Obzor, 1970, 182 s.
2. BARTONĚK, ANTONÍN. *Zlatá Egeis*. Praha: Mladá fronta, 1969, 322 s.
3. BINGHAMOVÁ, JANE - CHANDLEROVÁ, FIONA a kol. *Encyklopédia starého sveta s odkazmi na internet*. Bratislava: Perfekt, 2004, 400 s. ISBN 80-8046-268-2
4. CERAM, C. W. *Oživená minulosť*. Praha: Orbis, 1972, 349 s.
5. CHREN, SLAVOMÍR. *Ostrov Atlantis dýcha*. Bratislava: Natajoga, 1993, 146 s. ISBN 80-88725-00-3
6. DOMMERMUTH – GUDRICH, GEROLD. *Najznámejšie mýty*. Bratislava: Slovart, 2004, 311 s. ISBN 80-7145-863-5
7. ĎJAKOVA, V. N. – KOVALJOVA, V. N. *Dějiny starověku*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, 774 s.
8. FAGAN, BRIAN M. *Sedemdesiat veľkých záhad*. Bratislava: Slovart, 2002, 304 s. ISBN 80-7145-658-6
9. GEISS, HEINZ. *Starověký Knóssos*. Praha: Vyšehrad, 1985, 120 s.
10. GELDARD, RICHARD G. *Esoterické Řecko*. Praha: Eminent, 2004, 351 s. ISBN 80-7281-175-4
11. KONDRATOV, ALEXANDER M. *Zaniknuté civilizácie*. Bratislava: Smena, 1974, 214 s.
12. KRUPA,VIKTOR. - GENZOR, JOZEF. *Písma sveta*. Bratislava: Obzor, 1989, 358 s.
13. LEVI, PETER. *Svět starého Řecka*. Praha: Knižní klub, 1995, 240 s. ISBN 80-7176-214-8
14. *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977, 477 s.
15. MAGGI, STEFANO - TROSOVÁ, CRISTINA. *Poklady starověkého Řecka*. Bratislava: Ikar, 2004, 608 s. ISBN 80-249-0509-4
16. NOVOTNÁ, MÁRIA. *Pravek Európy I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1983, 112 s.
17. PEČÍRKA, JAN a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 608 s.
18. PETRÍK, IGOR. *Pemza a bronz*. Bratislava: Veda, 2008, 280 s. ISBN 978-80-224-1018-2

19. PRESSOVÁ, LUDWIKA. *Stará Kréta*. Praha: Panorama, 1978, 260 s.
20. *Rodinná encyklopédia svetových dejín*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2000, 744 s. ISBN 80-88983-06-1
21. ZAMAROVSKÝ, VOJTECH. *Bohovia a hrdinovia antických báji*. Bratislava: Perfekt, 1998, 468 s. ISBN 80-8046-098-1
22. ZAMAROVSKÝ, VOJTECH. *Grécky zázrak*. Bratislava: Mladé letá, 1974, 645 s.
23. *Záhady okolo nás*. Bratislava. Reader's Digest Výber, 1999, 336 s. ISBN 80-88983-00-2
24. ZUBÁČKA, IDA. *Kapitoly z dejín antického Grécka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, 177 s. ISBN 80-8050-207-2
25. SERGEJEV, V. S. *Dějiny starověkého Řecka*. Praha: Rovnost. 1952, 525 s.
26. *Starověké civilizace*. Praha: Rebo, 2010, 352 s. ISBN 978-80-255-0082-8
27. *Staroveké Grécko*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1961, 252 s.
28. *Stratené civilizácie*. Bratislava: Reader's Digest Výber, 2003, 319 s. ISBN 80-88983-39-8

Časopisecká literatúra:

1. HULÍNEK, DRAHOSLAV. Ako sa žilo minojským Kréťanom. In: *Historická revue*. 2008, roč. 19, č. 7 – 8, 18 – 27 s.
2. KABELÁČOVÁ, LENKA. Ztraceni v labyrintu! In: *Enigma*. 2010, č. 5, 84 – 85 s. ISSN 1802-7105
3. KRUPA, VIKTOR. Tajomstvá ostrovných odkazov. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, 3 – 4 s.
4. MAŠEK, MICHAL. Minojské stopy. In: *Koktejl*. 2010, roč. 19, č. 7 - 8, 30 - 34 s.
5. ŠEFČÁKOVÁ, ALENA. Kolíska umu a umenia: Kréta – ostrov dávnych civilizácií. In: *Historická revue*. 1994, roč. 5, č. 4, 2 – 3 s.

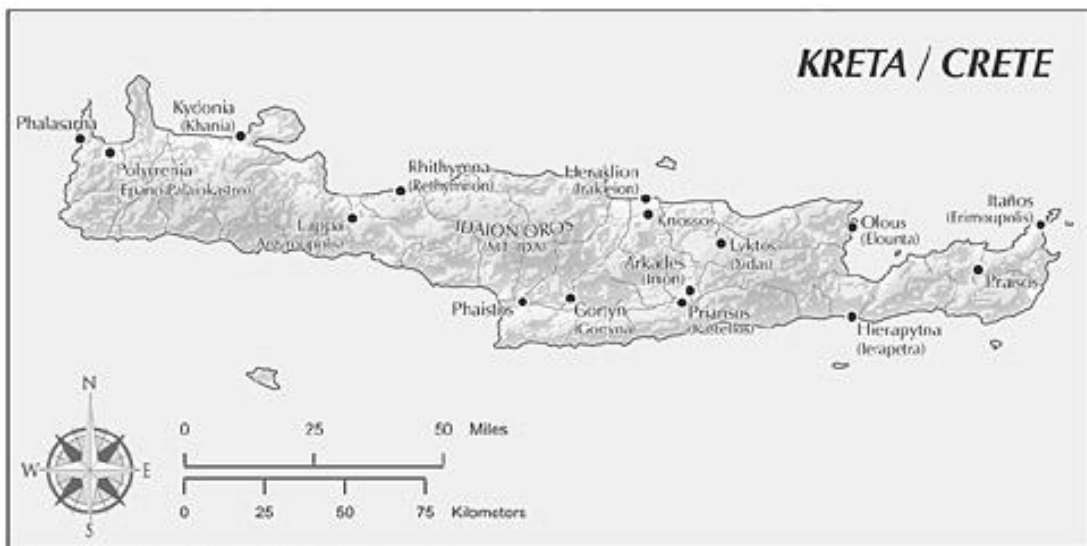
Internetové pramene:

1. AMRICOVÁ, KATARÍNA. *Medea – Studia Mediaevalia Et Antiqua* [online]. Bratislava [cit. 2011-18-02]. Dostupné na internete: <http://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Pravnicka_fakulta/O_fakulte/Sucasti_fakulty/Katedry/KPD/Medea2004.pdf>

2. Autor neuvodený. *Arthur John Evans* [online]. [cit. 2010-11-04]. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Arthur_John_Evans>
3. Autor neuvodený. *Daidalos* [online]. [cit. 2010-09-10]. Dostupné na internete: <<http://sk.wikipedia.org/wiki/Daidalos>>
4. Autor neuvodený. *Disk z Faistu* [online]. [cit. 2010-18-12]. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Disk_z_Faistu>
5. Autor neuvodený. *Disk z Faistu: Co říkají záhadné spirály?* [online]. [cit. 2010-18-12]. Dostupné na internete: <<http://sip.denik.cz/moc-a-penize/disk-z-faistu-co-rikaji-zahadne-spiraly20101010.html>>
6. Autor neuvodený. *Evans, Arthur John, Sir* [online]. [cit. 2010-29-10]. Dostupné na internete: <<http://www.dictionaryofarthistorians.org/evansa.htm>>
7. Autor neuvodený. *Knossos* [online]. [cit. 2010-29-10]. Dostupné na internete: <<http://sk.wikipedia.org/wiki/Knossos>>
8. Autor neuvodený. *Krétská mytológia a príbehy* [online]. [cit. 2010-23-10]. Dostupné na internete: <<http://kreta.rovnou.cz/sk/mytologia.html>>
9. Autor neuvodený. *Minojská kultúra* [online]. [cit. 2010-25-9]. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Minojska_kultura>
10. Autor neuvodený. *Sir Arthur Evans a Howard Carter* [online]. [cit. 2010-20-11]. Dostupné na internete: <<http://referaty.atlas.sk/prakticke-pomocky/zivotopisy/54834/?print=1>>
11. DUBCOVÁ, VERONIKA. *Kto sedel na minojskom tróne? – Fidias* [online]. Bratislava [cit. 2011-12-02]. Dostupné na internete: <<http://phidias.webnode.sk/najnovsie-cislo/kto-sedel-na-minojskom-a-mykenskomp-trone/>>
12. HLADÍK, JAROSLAV. *Sir Arthur Evans a minojský Knossós* [online]. [cit. 2010-29-10]. Dostupné na internete: <<http://www.ingema.net/in2001/clanek.php?id=182>>

PRÍLOHY

PRÍLOHA 1

Map by Tom Elliott, Copyright 2003, Ancient World Mapping Center

This item may be reproduced and redistributed freely for non-profit, personal or educational use only. For all other uses, you must obtain prior, written permission from the copyright holder(s). The authorship, copyright and redistribution notices may not be removed from the map or altered.

Mapa zobrazujúca polohu Knossu

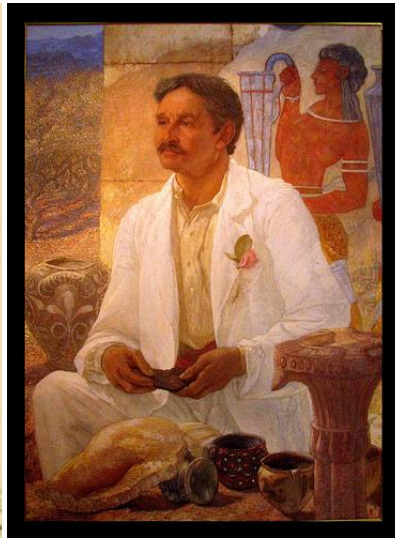

Rekonštrukcia paláca Knossos (modely)

PRÍLOHA 2

Sir Arthur Evans

Busta Arthura Evansa

PRÍLOHA 3

Rekonštruovaná tvár kňaza a kňažky z Anemospilie. Kňažka má účes upravený podľa ženskej módy v Knosse v neskorej dobe bronzovej. Kňaz má vlasy upravené podľa krétskej ametystovej kamey z Mykén.

Zlatý šperk v tvare dvoch včiel (Malia)

Rhyton v podobe býčej hlavy (Knossos)

PRÍLOHA 4

Hadia bohyňa

Skákajúci akrobat zo slonoviny (Knossos)

Krétska váza s morskými motívmi (Gurnia)

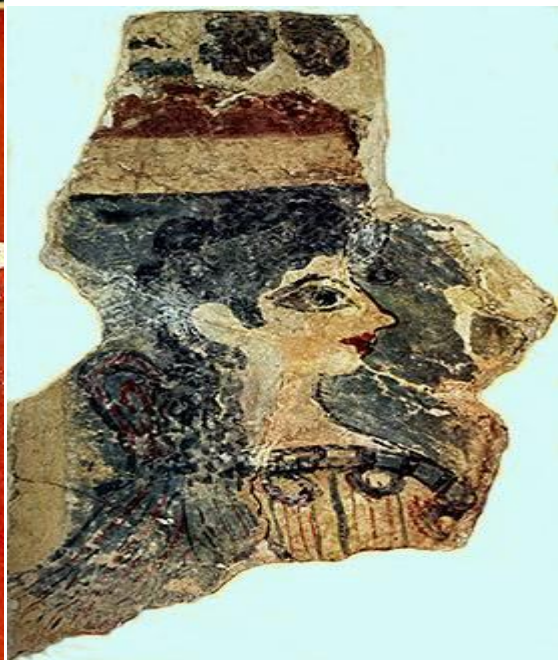
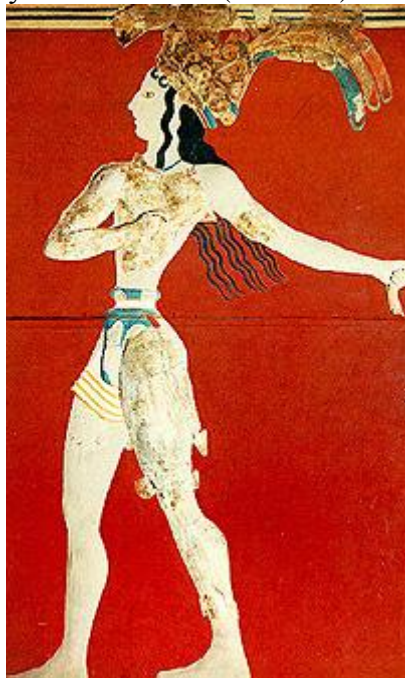

Kamarská váza (Faistos)

PRÍLOHA 5

Freska býka s akrobatmi (Knossos)

Fresky: Princ s ľaliami a Malá Parížanka (Knossos)

PRÍLOHA 6

Kráľovnin megaron – na stene freska Delfíny (Knossos)

Freska: Dámy v modrom

PRÍLOHY 7

Nádoby na skladovanie potravín – pithoi

Tabuľky s lineárnym písmom A

PRÍLOHA 8

Disk z Faistu

Luigi Pernier – objaviteľ disku

